

XIII. und XIV. Jahresbericht

der

Knaben-Bürgerschule

mit landwirtschaftlicher Richtung

in Gurkfeld

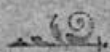

1893/94 und 1894/95.

XIII. in XIV. letno poročilo

deške meščanske šole

s kmetijskim značajem

v Krškem

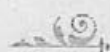

1893/94 in 1894/95.

Založilo ravnateljstvo. — Tiskal Dragotin Hribar v Celji.

XIII. und XIV. Jahresbericht
der
Knaben-Bürgerschule

mit landwirtschaftlicher Richtung

 in Gurkfeld

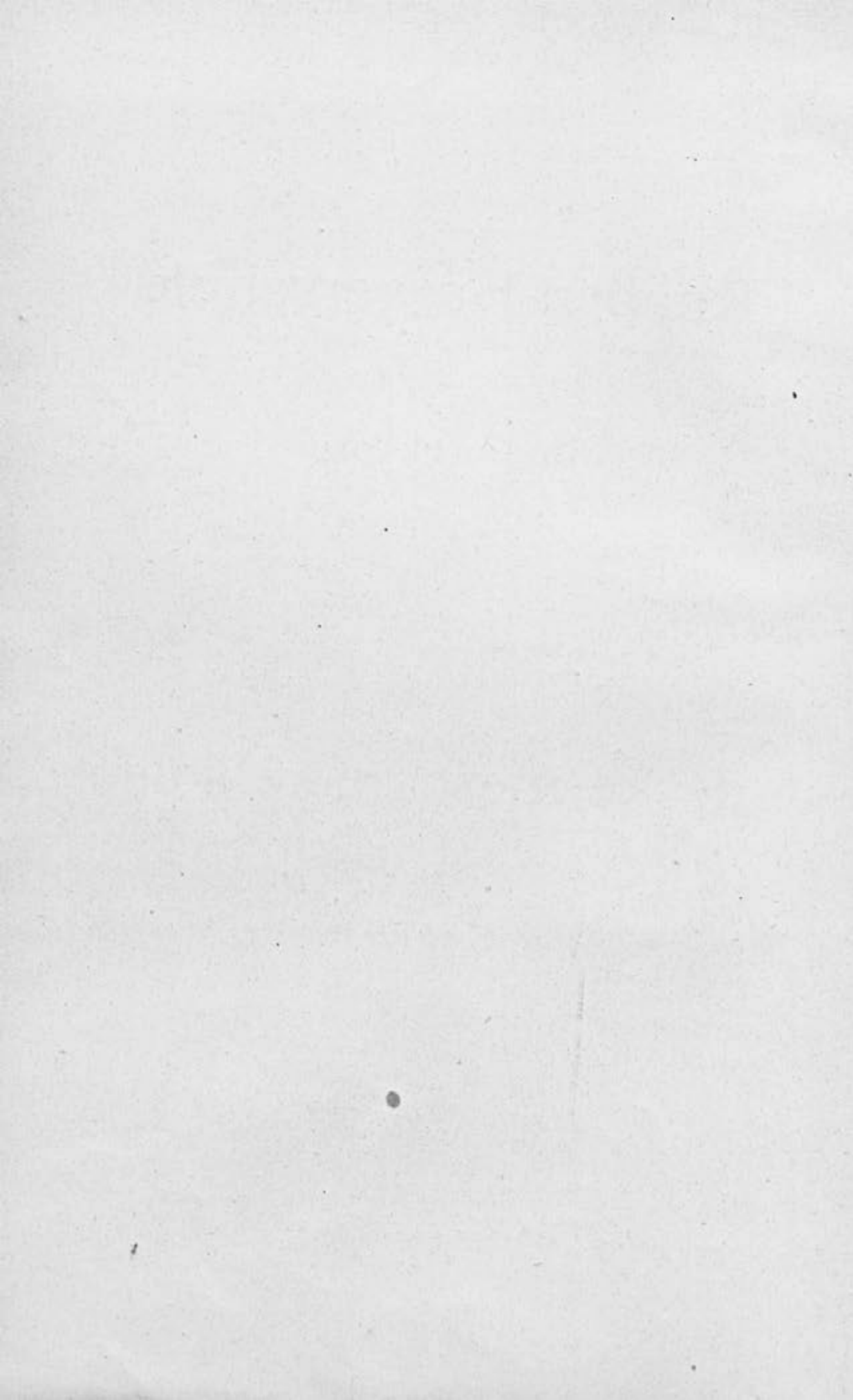
1893/94 und 1894/95.

XIII. in XIV. letno poročilo
deške meščanske šole

s kmetijskim značajem

 v Krškem

1893/94 in 1894/95.

Zgodovinske črtice nekaterih kranjskih trgov.

S kranjsko zgodovino se je pečalo že veliko učenjakov in pisateljev, ki so opisovali zgodovinske dogodke naše slovenske dežele v nemškem in v starih časih v latinskem jeziku. Latinsko je pisal Schönleben, nemško so pisali Valvasor, Linhart, Klun in Dimitz. V slovenskem jeziku je opisoval marsikatero odlomke iz kranjske zgodovine prezagodaj umrli Parapat, ki je v «Letopisih slovenske Matice» poleg lepe in obširne razprave o turških vojskah podajal precejšnje dodatke k zgodovinam nekaterih kranjskih mest. Kranjska mesta je opisoval v obliki, ki je primerna bolj odrasli slovenski mladini, Flor. Hrovat v posebni knjigi, ki je izišla v založbi Krajčevi v Novem mestu. O kranjskih trgih sem jaz nameraval izdati posebno knjižico. A ker je največ teh trgov že opisanih, opustil sem to misel. Tukaj hočem podati nabrane nepopolne črtice o tistih trgih, kateri niso bili — vsaj kolikor je meni znano — še opisani v našem jeziku.

Dokler so bili Slovenci svobodni, ni bilo po Slovenskem ne mest, ne trgov, ne gradov. Bilo je to pred tisoč leti, ko je naš kmetovalski narod živel sicer v svobodi, toda bival v revnih lesenih kočah in živel po stari poganski veri skoro brez gospodarjev. S frankovsko in nemško vladbo, pod katero je prišel v letih 800 do 1000 po Kr., dobil je nove gospodarje in ostre gospode. To so bili nemški grofje, vitezi in drugi plemiči, ki so kot uradniki in oskrbniki nemških cesarjev gospodovali čez večje ali manjše dele slovenskih pokrajin. Ti nemški gospodje posvetnega in duhovskega stanu zidali so zdaj na svojem zemljišču, ki so ga dobili v last ali naravnost od nemškega cesarja ali od družih mogotcev, trdne gradove. Prvi gradovi so bili sezidani morebiti že okoli l. 900 po Kr., drugi okoli l. 1000 in tako dalje. Ljudstvo v obsegu takega graščaka je bilo njemu v vsem podložno, zlasti od začetka, dokler je bila le majhna oblast nemških cesarjev in prvih avstrijskih vla-

darjev, kateri so bili večkrat le malo mogočnejši od drugih bogatih grofovskih rodovin. Okoli gradov so se naseljevali radi rokodelci in trgovci, dočim je kmet bival na širokem polji, ki je redil njega in njegovo živino. Pod gradom in v njegovi bližini rokodelci sicer niso dobili zemlje v obdelovanje, a imeli so zaslužek pri graščaku in njegovi družini. Navezani so bili na graščaka, ki jim je dal pravico naselitve, in graščak na nje, ki jih je potreboval ne samo v miru, ampak tudi takrat, kadar je sovražnik napadel mu grad, kamor so se navadno poskrili vsi njegovi ljudje, skupno ga proti sovražniku braneč. Mesta in trgi so tudi na ta način nastali, da so si pod gradom in okoli grada postavili kočice in hišice tisti graščakovi služabniki, za katere je v gradu prostora zmanjkovalo.

Tako so pač okoli gradov nastali prvi večji kraji. V njih so graščaki uveli institucijo, po kateri so dobili ti kraji večjo važnost, vpeljali so graščaki sejme in trge. Vasi niso imele prvotno tega dovoljenja. Nekateri trgi so bili v teku dolgih let povzdigneni v mesta, t. j. trge, ki so bili z zidovjem obdani, da so se lože branili sovražniku. V trgih in mestih so bili prebivalci od nekdanj svobodnejši od kmeta. Ta je dobil zemljo od graščaka in je bil z njo vred popolnoma v graščakovi oblasti. Tržan in meščan si je s pridom svojih rok sezidal hišo in pridobival premoženje; zato je bil več ali manj od graščaka neodvisen. Do vlade Habsburžanov so po Slovenskem vladali razni vojvode, grofje, škofje in vitezi. Nemški cesar je bil sicer njih vrhovni vladar, ali do podložnega kmeta in tržana preko glav graščakov ni segala njih moč. Ko so pa Habsburžani okrepčali nemški cesarski prestol, ozirati so se začeli na tržane in na duhovščino. Opazili so, da teh stanov graščaki, kateri niso bili vselej iskreno naklonjeni cesarju, nimajo še toliko v pesti. Zato so se začeli tržani približevati deželnim knezom, ti pa zopet njim in duhovščini. Ta dva stanova sta dobila v teku let veliko dobrot, svoboščin in prednosti od deželnih knezov. Kjer še trg (ali mesto) od svojih domačih grofov ni imel tržnih in družih pravic, podelil mu jih je deželni vladar, če prej ne, gotovo takrat, ko je dobil dotično graščino po tej ali drugi poti v last. Kedar je dobil trg mestne pravice — največa je bila ta, da so si vaščani sami sodca volili — prevzel je tudi dolžnost, hiše z zidovjem obdati. Dočim so bila skoro vsa mesta proti koncu srednjega veka z zidovjem obdana, je to le pri nekaterih

trgih zaslediti. Kdaj so naši trgi dobili to nazivanje, s katerim dandanašnji sicer nobenih prednosti združenih ni, je le pri nekaterih trgih mogoče določiti. Nekateri so dobili tržne pravice in tudi svobodno volitev tržnega sodnika že pred cesarjem Fridrikom IV., ki je rad pospeševal mesta in trge.

Le malo trgov je, ki bi se bili iznebili graščinskega podložništva, da bi se sami vladali, sami sodili in bili odvisni naravnost le od deželnega kneza in njegovih pooblaščenecv. Taki trgi so bili deželnoknežji trgi, n. pr. Tržič, Postojina, Vrhnika. Največ trgov je bilo še v srednjem in v začetku novega veka več ali manj odvisnih od graščaka, ki je imel nekoliko gospodstva nad njimi, če tudi ne toliko kakor nad kmeti.

Nekateri trgi so dobili svojo važnost edino le od sejmov in gradů; v drugih sta bila poleg tega obrt in rudarstvo pospeševalca, n. pr. Tržič, Železniki, Kropa, Ribnica. Nekateri so postali po svoji legi ob glavni cesti imenitni, recimo: Vrhnika, Planina; drugi zopet po natornih čudežih, ki so bili v njih bližini, n. pr. Postojina, Cerknica. Nekateri trgi so postali važni po mogočnih plemičih, ki so jih imeli v lasti, recimo: Turjak, Mokronog (Krški škofi), Radeče (Svibinjski plemiči), zopet drugi po rodovitnem kraju, n. pr. Vipava.

Malo trgov je, katerim ne vemo pravega povoda, zakaj so bili v višjo kategorijo krajev povzdigneni. Nekaj trgov (Sodražica, Mengeš) je dobilo to častno ime še le v dobi sedanjega vladarja Frana Josipa I. Nekaj krajev je pa, ki so bili trgi še za Valvasorja, a zdaj niso več; n. pr. Logatec, Kostel, Vinica, in druge kraje imenuje Valvasor še trge. V 13. stoletju pa je še celó Hrovaški brod ob Krki (Gutenwert) (zdaj mala vasica z malim gradičem pod Rako) bil trg. Sicer pa ni še čisto dognano, koliko trgov imamo na Kranjskem. Od c. kr. vlade izdane tiskovine so v tej zadevi različne.

Mi smo našteali na Kranjskem 21 trgov*. Baurov zemljevid kranjske dežele, od vlade potrjen, pa nima med trgi Kostela in Železnikov ne. Ima pa vas Stari trg pri Poljanah (okraj Črnomelj) kot trg zaznamovan. Specijalni repertorij krajev na Kranjskem (1800) pa našteva le 19 trgov.

* Toliko jih našteva tudi štatistično poročilo Kranjske kupčijske zbornice za l. 1886., kjer so trgi po velikosti navedeni, in sicer kot prvi Tržič z 1797 prebivalci, kot zadnji Kostel z 68 stanovalci.

Bela peč na Gorenjskem. V zadrego nas je spravilo že ime trga. «Bela peč» menda ni ljudsko imenovanje tega kraja, marveč zgolj prestava nemškega imena. Valvasor ni rabil tega poslovenjenega izraza, a tudi za besedo «Fužine» ni vedel, kakor ta kraj baje slovensko ljudstvo imenuje. Bela peč je poleg Kočevja edina nemška naselbina na Kranjskem, ki je še obdržala svoj nemški značaj ter je še leta 1890 imela poleg 470 Nemcev le 74 Slovencev.

Kdaj in od kod so se ti Nemci naselili, o tem nam nijedna kronika ničesa ne pove. Najbrže so se precej zgodaj v srednjem veku tu nastanili, ker manjka o njihovi preselitvi historičnih notic. Ker v Beli peči ni bele skale, meni Šumi, da so došli iz Weissenfels-a na Saksonskem. Ako so pa došli iz Tirolskega ali Koroškega, potem bi bila njih prvotna domovina iskati pri kakošnem gradu s tem imenom ali pri gradu, čegar prvi lastnik in zgraditelj je nosil to ime.

Pred Valvasorjevo dobo nam je malo znano o gradu in trgu. Ako je njemu verjeti, bil bi grad, ki ga je Valvasor z lastno roko risal (takrat je še stal)*, sezidal celjski grof Friderik I. 1431, potem ko ga je bil oče Herman iz ječe izpustil, kar je precej verjetno, kajti bival je Friderik v tem letu v Radovljici, od koder je bil pot v Rim nastopil. (Ko se je vrnil, je sezidal Belopeč.)

Po smrti zadnjega Celjana Ulrika II. podedoval je Habsburžan, nemški cesar Friderik IV. poleg drugih gradov tudi Belo peč, katero so deželni knezi dajali v zastavo raznim plemenitašem, ki so morali od svojih dohodkov gotove svote deželnim knezom plačevati. Zato se med kraljevskimi dohodki l. 1542 navaja Bela peč kot «königliches Kammergut». Valvasor pripoveduje o velikih pravicah, katere so bile s to graščino v zvezi še v njegovi dobi. Oskrbnik te graščine je imel namreč pravico, sodelovati pri sodbah, v nekaterih krajih na Koroškem: v Pontablu, Beljaku, Naborjetu. Oskrbnik je prišel v te kraje z velikim spremstvom, katero so morali v dotičnih krajih vzdrževati, t. j. hraniti, dokler niso bile sodbe izvršene. Prvotni stanovalci v Beli peči so bili bržkone sami graščinski služabniki, kajti še za Valvasorja so morali hoditi v grad na straže, kadar se je sovražnik približeval.

V Beli peči izdelujejo dandanašnji jeklo in pile. Začetka te industrije nismo mogli zaslediti, a že za cesarice Marije Terezije

* Podrtine njegove se dandanašnji zelo rušijo.

so bile tukaj fužine v privatnih rokah, kakor so še dandanašnji. Omenja jih tudi Valvasor žc. Cerkevna zgodovina belopeška ima malo važnih prigodeb. Valvasor imenuje Belo peč vikarijat in župnijo, spadajočo pod ljubljansko škofijo. Pred takratnim župnikom navaja še imena peterih prednikov. Cerkev sv. Lenarta je imela takrat že 4 altarje; v gradu je bila kapela sv. Mihaela. Luteranske vere se je bila Bela peč zelo poprijela, kar že lahko iz Valvasorja sklepamo, ko pravi, da je protireformacijska komisija našla v ondodni cerkvi krstni kamen s svežo vodo, ki se že 29 let ni rabila. Še bolj nas Dimitz v tem potrjuje, poročajoč, da je bilo treba (1601) nepokorne «Fužinarje» k pokorščini prisiliti, oskrbnika pa celó zgrabiti, zvezati in v Radovljico odpeljati. Spreobrnili se je potem, ko ga je bil rektor jezuitov podučil.

Kadar so Turki prihruli v deželo, zažigali so Kranjci na gorah gromade, da se je visok plamen videl od gore do gore in naznanjal došlega Turčina. Taki kresi ali gromade (Kreutfeuer) so goreli na mnogih krajih na Kranjskem in tudi v Beli peči.

Več starih pisem o Beli peči je zgorelo pod rudniškim lastnikom Kosom, — tako nam je poročal prejšnji ondodni g. učitelj, nedostavši letnice, kdaj se je to zgodilo.

Kropa na Gorenjskem. Ali je Kropa trg? V Valvasorjevi dobi menda še ni bila. Obširen imenik krajev ima Kropo za trg; tudi ga navaja štatistično poročilo kranjske zbornice za l. 1880 po datah, katere je priobčil marljivi Lah tudi v «Ljubljanskem Zvonu» l. 1882.

Le malo zgodovinskih drobtinic smo o Kropi zasledili. Kovači so pač bili ondodni prebivalci že v davnih časih. V protestantovski dobi so bili tudi oni stari veri hrbet obrnili; protireformacijska komisija je imela torej tudi s Kropčani opraviti (1601). Prisegli so zopet na staro vero in prosili katoliškega duhovnika, kateremu hočejo kljub svoji revščini stan preskrbeti. K dohodkom župnikovim obljubil je sam nadvojvoda iz davkov kropenskih 100 kron dati. Kropa je bila namreč deželnega kneza last. Le dva Kropčana se nista hotela spreobrniti, zato sta bila iz dežele prognana. Tretji upornež se je bil z odprto lutersko knjigo na prsih postavil k sramotilnemu kolu, da se je spametoval.

Iz cerkvene povestnice pripoveduje Valvasor, da je spadala fara pod ljubljansko škofijo, a imenovanje (predlaganje) župnika je imel cesar sam. Pred Valvasorjevo dobo bilo je naštetih 6 žup-

nikov. Cerkev sv. Lenarta brez podružnic je imela tri oltarje. Sezidal jo je bil Lenart Kacijaner l. 1481, a fara je bila l. 1620 ustanovljena. V Kropi je bil rojen l. 1762 Ivan Potočnik, imeniten slikar, ki je, izučivši se, na dunajski akademiji, slikal mnoge podobe, od katerih se vidijo nekatere še v ljubljanskih cerkvah. Ko je bil v Ljubljani kongres, naročil je pri njem celó ruski car Aleksander podobo za svojo kapelo. Potočnik je umrl l. 1835 v Ljubljani. Valvasor, ki prinaša seveda sliko kropensko, pravi, da so bile že takrat v Kropi zidane hiše. Naštevava celó imena najimenitnejših takratnih kovačev, n. pr.: Mazol, Žegan, Gasperin.

Litija ob Savi. Rimljani so bili morebiti tudi že v te kraje došli. Kdo je vendar dal Litiji ime, bode težko dognati. Ako so imena: Sava, Krka, Alpe keltska, utegne tudi Litija keltskega izvira biti. Ali verjetnejše je, da je Litija istega izvira, kakor Litava, stranska reka Donave in češko mestece Litava na Moravskem. Ali ni mar v teh besedah korenika «liti»?

V zgodovinskih listinah zasledimo Litijo (Littae, Lite) pod imenom «villa» (vas) l. 1140, 1145, ki je spadala morebiti ravno še pod »slovensko pokrajino«. Najdemo tudi pisavo »Lutey« (l. 1304).

Do Valvasorjeve dobe vemo le malo o tem trgu. Valvasorjeva slika litijskega trga kaže grad, cerkev sv. Nikolaja, nekaj hiš in hišic ter v okolici grad Fischern (Ribeče). Naš kronist pravi, da je trg l. 1636 veliko škodo trpel vsled požara, ki je nastal takrat.

V trgu je bil takrat grad z imenom «Thurn-Littey», a trg ni bil podložen njegovemu lastniku (takrat Münchberg), ampak graščini višnjegorski in knezu Francu Ferdinandu Auerspergu. Razen grada je bil v trgu za Valvasorja dvor (morebiti pristava) Bernhardina Apfaltern-a.

V litijski okolici so klasična tla; kajti v šmartinski fari je sloveči grad Bogenšberk (Wagensberg), nekdanja lastnina Valvasorjeva (zdaj Windischgrätz-eva); tukaj je sloveči mož pisal, risal in tiskal slavno svojo «Ehre des Herzogthums Krain» in druge knjige.

Več o preteklosti Litije nismo mogli izvedeti, razen sledečih podatkov bivšega g. nadučitelja Cepudra:

Litija je postala trg najbrže za časa Rudolfa IV., ustanovnika, to je v štirinajstem stoletju. V Litiji sami stoji še dandanes hiša, v kateri je živel Valvasor; zdaj jej je

lastnik Jos. Kobler. Blizo Litije — na Vačah — kopljejo raznotere starinske reči iz prejšnje dobe. V Litiji sami pa je bil uže pred 50 leti rudnik za svinec, a so morali delo ustaviti, ker jim je voda preveč nagajala; dandanes pa uže imajo razne priprave, da si v tej zadevi pomagajo, in tako se je svinčena rudarija zopet oživila.

Motnik na Gorenjskem. Motnik je mal kraj ob štajerski meji v kamniškem okraju.

V prvič zasledimo to ime v starih listinah v letih 1130 do 1140. V listini od l. 1135 (pri priliki) podari v Velikovcu «Ceizolfuss», sin grofa Hermana Sponheim-Lavantthal samostanu v Št. Pavlu razna posestva pri «preter Motnik». Trg je dobil tržne pravice l. 1423, kar je razvidno iz listine, katero še hrani motniški arhiv.

Nad trgom je bil grad, ki se je v razloček imenoval tudi Gornji Motnik. Trg je bil v Valvasorjevi dobi še na štajerski zemlji, grad pa na Kranjskem. Grad Motnik je bil domovina motniških plemičev, ki se v zgodovini večkrat imenujejo, n. pr. l. 1232, l. 1247 (Konrad, Churadus ali Chonrad) l. 1303, 1360 (Gerlach). Kdaj je ta rod pomrl, je težko dognati. Prišel je pač grad potem, ko je motniški rod zamrl, v last deželnih knezov, ki so ga dajali v zastavo raznim gospodom. Tako so grad imeli gospodje: Gallen, Halbenberger, Zurlern, Sofija Valvasor, udoval Adama Apfalterna (1624), Juri Sigmund Apfaltern (za Valvasorja).

Precej velika zgodovinska znamenitost je ne daleč od Motnika, v fari Špitalič (Neuthal). Tu je bil hospit, gostilna, bolnica in prenočišče ob enem, ki se je zvalo v srednjem veku «Bocksruk» «Pokesruke» (Kozjak). Imenuje se v zgodovini večkrat, zlasti v 13. stoletju, ko so temu hospitu mejni grofi isterski darovali v tuhinjski dolini razna posestva, ki so prišla pozneje s hospitom vred v last vitrinjskemu samostanu na Koroškem. Fare Špitalič v Valvasorjevi dobi še ni bilo, in hospit se je bil takrat že opustil v dolini. Iz hospita, ki so ga bili opustili, napravili so grad in ga krstili v nemškem jeziku «Neuthal»,* kakor se je že za Valvasorja zval, sicer so mu pa Slovenci že takrat le «Špitalič» rekli.

Na tem mestu je zdaj graščina križevega barona Apfalterna in cerkev sv. Antona poleg okrajne ceste.

* Morebiti je dobil to ime po posestniku Hansu Thaler-ju, ki ga je bil leta 1608 kupil od vetrinjskega opata Jurija Reinprechta.

Več o Motniku nam piše vrli domorodec, gosp. Križnik, in sicer:

Ko je izumrl rod motniških plemičev, prišli so Motničani v v last deželnim knezom na Štajerskem, toraj pod oblast naših slavnih Habsburžanov. Oni so razvoj svojih podložnih vsestransko pospeševali, podeljevaje jim pravo, pečati se z obrtnijo in trgovino. Tako je štirski nadvojvoda Ernst Železni podelil Motniku trške pravice leta 1423, da so se smeli ljudje vsak teden ob določenem dnevu v Motniku shajati ter barantati z domačimi obrtniškimi izdelki in deželnimi pridelki štajerske vojvodine, katere pravice, z malimi premembami, so potrjevali tudi poznejši vladarji. To pričajo listine, hranjene v trškem arhivu v Motniku.

Kdaj je pridobil trg pravico voliti župana (Richter-ja), ki je bil ob enem predstojnik trškega magistrata, ni znano; gotovo je tako stara, kakor je trg, če ne stareja. To je takrat bilo, ko je podedoval deželni knez po preteku motniških gospodov njihovo posestvo, kajti takoj mu je bila potreba imenovati župana v Motniku, da je tu oskrboval in pobiral vsakoletne knežje dohodke ter zastopal njihove koristi, razsojeval med tržani prepire ter pospeševal druga samoupravna opravila, kakor je zahtevalo takratno pravo.

To oblast je Motnik imel do leta 1810. Vzrok, da je tega leta prenehal motniški magistrat, bila je francoska vlada, ki si je trg Motnik na Štajerskem po pogodbi mejne komisije pridržala za se ter za odškodnino pustila cesarju nekaj kranjskih kmetov v Gornjem Motniku.

Nova vlada je l. 1810 ustanovila mejni urad in veliko županijo, »merijo« po francosko imenovano. Ta je obsegala več malih občin v tuhinjski dolini in Špitaliču.

Motniška duhovnija. Cerkev sv. Jurja postavlja jo zgodovinarji v dōbo pokristjanjenja, toraj menim, da tudi začetek motniške farne cerkve sv. Jurja v to dōbo spada.

Uže pred l. 1360 bila je motniška cerkev sv. Jurja podružnica vranski sv. Mihela, in je imela motniška svoj beneficium, kateri je bil tega leta prenovljen in pomnožen po plemiču Gerlah-Motniškem. Samostojna duhovnija v Motniku je postala še le l. 1612; poprej so uživali beneficium vranski pomočni duhovniki kot potnino, kadar so tu službo božjo opravljali. L. 1833 bila je ta fara vzeta lavantinski in pridružena ljubljanski škofiji.

Okoli l. 1404 pa je znana nova kapela sv. Magdalene.

Privatna šola se je uže okoli l. 1830 začela in se je zmerom obdržala. L. 1888 so pa ustanovili postavno enorazrednico.

Grad Gornji Motnik. Posestvo graščine Gornji Motnik bilo je nekdanj vpisano v deželno knjigo velikih posestnikov na Kranjskem v Ljubljani.

Oboje je imelo po Valvasorjevi dobi tole osodo, kolikor je znano iz pisem in po ustnem izročilu: Okoli l. 1740 je prišlo v last Skartih-om (Schartich); na kateri način, ni znano. L. 1751 je grad pogorel in razpadel. L. 1789 so odkupili podložniki v sodrugi Gornjega Motnika grajsko podrtijo, zemljo in dominikalne pravice, za se in za svoje naslednike. Kmet, podložnik, ki je uložil v sodrugo svoj odkazani znesek odkupnine, bil je odvezan (prost) tlake in drugih graščinskih davkov ter pravni posestnik kmetije, da je smel po svoji volji z gospodarstvom ali posestvom razpolagati.

Takratni župnik Miha Debelak je podložnikom dajal pogum, previdne svete in posojeval denar, bil je takorekoč duša vse kupčije.

Sodruga je l. 1834 prodala grajsko podrtijo nekemu kmetu; tod raste zdaj smerečje in hosta. Sodruga obstoji še zdaj kot podobčina Gornji Motnik sv. Hironima na Štajerskem. Oni so toraj Kranjci in Štajerci ter posedujejo dva travnika in nekaj državnih obilgacij, s katerimi dohodki se delijo vsako leto.

O motniških tržanih se pripoveduje naslednje:

Motniški tržani do francoskih vojsk niso bili vojaščini podvrženi. To je, nobenemu Motničanu ni bilo treba služiti pri vojaki; nobenega begunca, ki si je v Motniku zavetja poiskal, niso tuji beriči smeli v Motniku prijeti. To je bila od cesarja podeljena pravica. Listina o tem pa se je baje zgubila, če je v istini obstala.

Čul sem tudi pripovedovati, da so si zgoraj popisano prostost Motničani pridobili, ko so se proti mogočnemu celjskemu grofu z orožjem v roki potegnili za cesarja.

Meje Motnika v raznih časih. Trg Motnik je spadal do l. 1809 pod vojvodino Štajersko. Graščina Gornji Motnik pa pod Kranjsko; Francozi so pa tako prenauredili, pravi ustno izročilo, da je potlej spadal trg Motnik pod njihovo oblast. Graščino

(Gornji Motnik), ali prav za prav podložnike graščine, kakor se zdaj med sabo imenujejo Gorjance, pa pustijo cesarju za Motnik. Reka ali Motnica je potlej dve državi mejila.

»Vojvodstvo Kranjsko«, izdala »Sl. Matica« 1866, pa pravi, da so Francozi pustili cesarju le malo rodovitno goro Jaselnik, kar je pa pomota.

Kakor so Francozje pre naredili mejo med Kranjskim in Štajerskim, tako je tudi ostalo po njihovem odhodu

Druge dogodbe v Motniku. Kuga je tu razsajala l. 1600.

Iz graščine je pobegnila gospoda. Spodnji del trga je bil zaradi okuženja pregrajen. Skozi plot, pravi staro izročilo, je duhovnik ljudem delil sv. zakramete. Dve osebi sta v tem delu trga živi ostali, da ste mrličke pokopali po vrtih. V tem delu trga bili so tudi žebjarji, kjer se še zdaj kaže, kje so bile fužine; njivo tako imenujejo, namreč: za Fužinami. Po kugi pomrjejo vsi žebjarji. Od tistih časov niso se naselili več v Motniku.

L. 1828 je zelo hudo razsajala griža. Pravijo, da je za njo pomrlo čez 40 oseb. L. 1836 pa kolera pokosi deset prebivalcev.

Požari. L. 1721 je pogorelo v Motniku 12 hiš. Okoli l. 1740 pa župnijski dvorec. L. 1809 sta dve, 1851, 1870 pa po ena hiša pogorela.

V bližini Motnika je zgodovinsko zanimivi

Špitalič, ki je duhovnija in občina. Tukajšnje ljudstvo izgovarja »Špitav«. Dobil je svoje ime v trinajstem stoletji, ko je bila zraven sedanje farne cerkve sv. Antona bolnišnica na mestu, kjer je zdaj izgledna graščina križkega gospoda barona Apfalterna. Ta bolnišnica zvala se je hospic, t. j. hiša za prenočevanje in sprejem obnemoglih popotnikov. To bolnišnico so oskrbovali menihi s Koroškega, kar tudi narod pripoveduje. Ponemčeni menihi so po svoje zvali to naselbino »Spital«, in za njim se je ljudstvo poprijelo izraza »Špitav, Špitalič«.

Grad Špital pa, ki je bil ustanovljen v trinajstem stoletji, stal je v dolini pod Kozjakom, na mestu poleg ceste, kjer je zdaj Apfalternova graščina in gostilna in opalta v najemu. Zraven je farna cerkev sv. Antona v Špitaliču. Da bi bila katera gostilna v starem veku na gori, ni možno, in tudi ustno izročilo nič ne omenja.

Duhovnija se je začela l. 1762.

Na južno stran graščine je hrib Tabor, na katerem je bil stražni stolp, kjer so gledali, od kod bo prišel sovražnik. Kajti hospic ali graščina je bila, kakor je zdaj, med visokimi hribi, odkoder ni bilo nikamor razgleda.

Tržič na Gorenjskem. Verjetno je, da je že v rimljanskih časih cesta peljala čez Ljubelj na Koroško, kjer je bilo precejšnje mesto Virunum. V srednjem veku so seveda to cesto zopet rabili, gotovo toliko, kakor dandanes. Zato pa ti kraji niso ostali svetu neznani, in rečica Bistrica se omenja že l. 1040 in 1061. O trgu, o kraju Tržič vendar ni govora do trinajstega stoletja. Prvič namreč se v zgodovini govori l. 1261 o trgu pod Ljubeljem (forum in Lubellino). Takrat je bil gospod Kranjske, vojvoda koroški, vsaj velikega obsega te dežele, — Ulrik, vojvoda iz Sponheimskega rodú. V omenjenem letu je daroval dohodke tega trga zatiškemu samostanu, da bi ta ložje siromake sprejemal. Morebiti je zatiški samostan oskrboval prenočišče in pogostovanje potnikov čez Ljubelj; kajti na Ljubelju je bila v trinajstem stoletji cerkev sv. Lenarta in poleg nje hospital (prenočišče, gostilnica), ki se omenja v starih listinah l. 1228, l. 1261. Fara Tržiška je spadala do l. 1309 pod zatiški samostan; a takrat jo je ta zamenjal za žužemberško faro, ki je bila prej cesarska fara, in kar je zdaj tržiška postala. Ko so dobili Koroško tirolsko-goriški grofje v oblast, razprostirali so svojo moč tudi čez Tržič.

V zvezi z najstarejšo tržiško zgodovino je sledeča pripovedka: Stari Tržič je bil poldrugo uro od sedanjega trga oddaljen pod goro Košuta. Ali ta gora se je odtrgala in zasula trg, kojega je poplavlila še povodenj, ki je nastala. Ljudstvo pa je bilo po znamenjih na to opozorjeno in se je o pravem času rešilo. Ljudska pripovedka je te natorne prekucije »lintvernu«¹ pripisovalo. Ljudje so se preselili potem v sedanji Tržič, kjer je že bilo nekaj hiš in nekaj fužin, in kjer je stala kapela sv. Magdalene na mestu sedanje farne cerkve. Potok Mošenik ali Ljubeljčica je tekla takrat baje čez sedanji trg, kajti pri zidanih hiš so našli ostanke vodnih naprav. Velik del stanovalcev iz starega Tržiča se je bil baje preselil tudi v Borovlje na Koroško. Utegnilo se je to vršiti med l. 1261 in 1320, kajti v starih listinah se trg Ljubelj imenuje l. 1261; v l. 1320 pa že Oppidum novum (novi trg).

Tržič se je potem hitro razvijal, kajti že cesar Friderik IV. mu je dal tržne pravice in svoboščine. L. 1511 je bil v Tržiču požres. Cesto čez Ljubelj je dal popraviti nadvojvoda Karol v l. 1569—70. V Tržiču sta bila dva gradova. Grad Stari Gutenberg, pol ure oddaljen, je imel rod tega imena v lasti; a ti plemiči so bili že davno pred Valvasorjem zamrli; tudi grad je bil že podrt kakor kaže njegova slika. V lasti je bila ta podrtina v sedemnajstem stoletju grofinje »Renate Barbin«. Dolenji Tržič je spadal pod graščino Stari Gutenberg.

Gorenji Tržič je pa bil podložen gradu Neuhaus. Ta grad je za Valvasorja še stal. V lasti so ga imeli takrat plemiči Wernik, ki so v svojem gradu pogostili cesarja Leopolda, ki je tu prenočil, ko se je l. 1660 peljal s Koroškega čez Ljubelj na Kranjsko. V Tržiču je bil že za Valvasorja živahen obrt. Že takrat je bilo tukaj usnarjev, ki so dobro usnje »korduvan« izdelovali. Bili so tudi tkalci in suknjarji, ki so masalon valjali, pa fužinarji, ki so železno in bakreno posodo izdelovali. »Es ist der ganze Marekt mit Hand-Werchs-Leuten eingepropfet« — pravi naš kronist — in bil mu je Tržič »ein nahrhafter Ort«.

Iz cerkvene povestnice vemo le malo. Nove vere so se bili tudi Tržičani proti koncu šestnajstega veka močno poprijeli; zato jih je morala protireformacijska komisija (februarja 1601) zelo svariti in jim žugati, da so se vrnili k stari veri. Pri sv. Križu pri Tržiču je bil celó duhovnik (pop glagolaš), ki je bral mašo iz staroslovenskih mašnih bukev (glagolski misale), dokler mu takratni ljublj. škof Tom. Kren tega ni prepovedal.

Za Valvasorja je bila farna cerkev posvečena sv. Trojici in angeljskemu pozdravu Marije Device, a cerkvanje je bilo na praznik Marije Magdalene. Podružnice so bile: sv. Andrej v Tržiču, sv. Ana v Rovtah in sv. Katarina v Rovtah.

V Tržiči je bil rojen Šimen Grahovar, imeniten slikar osemnajstega veka. Tržič je velika nesreča zadela 30. marca 1811. Nastal je grozen požar, ki je uničil 151 hiš, čez 100 delavnic in družih poslopij in 75 ljudij je našlo nesrečno smrt. — Ko so se morali Francozi l. 1813 umakniti s Kranjskega, sprejele so se bile avstrijske in francoske čete še pri Tržiču, kjer so se bili naši vojniki med sv. Lenartom in sv. Ano utaborili. Naši so zmagali; nad sv. Ano na neki skali je padel višji francoski častnik. To je oplašilo Francoze in umaknili so se. Naši so jih do Kranja pre-

ganjali. Pri padlem oficirju so našli naši lovci opis Ljubelja od takratnega župana (maira) tržiškega. Naša vlada ga je po odhodu Fracozov na odgovor pozvala radi tega.

Omenim naj še nekaj! Kjer stoji sedaj župnijska cerkev, bila je nekdaž kapelica sv. Miklavža. Nastanek nje pripoveduje se tako-le: Pod »Jermičevim lazom« odprlo se je bilo podzemeljsko jezero. Neizrečeno je voda iz žrela vrela in žugala v kratkem času vso dolino zagrniti. Prestrašeni ljudje hiteli so mašiti z vejevjem, kamenjem in drugim; a voda se le ni vstavila. Misleč, da je to kazen božja, znašajo vsakovrstne reči, lepšo obleko, platno, bohe (prešičeva mast) i. t. d. v jamo ter jo vendar srečno zamašé. V zahvalo so zidali kapelico sv. Miklavžu na čast. Kedaj so jo zidali, je težko dokazati; res je pa, da je na kraji, kjer je sedaj cerkev M Magdalene, prej stala kapelica sv. Miklavža.

Vače pri Litiji. Vače s svojo okolico so za predzgodovinsko dobo na Kranjskem silno važne, kajti iz keltske dobe so se v teh krajih našle silno važne reči. Tukaj so našli na tisoče keltskih grobov z dragocenimi ostanki. Zeló imenitna je »situla« (posoda) srebrna, kačoča človeške in živalske podobe. Sicer pa so dobili veliko igel (fibul), zapestnic itd. Pri izkopavanji teh reči je imel velike zasluge ondodni učitelj Peruzzi. Največe keltske naselbine so bile za vasjo Klenek na pobočju Slemškem. (Ravne njive, Vodice (Klenška gmajna).

Ali tudi v srednjem veku so bili ti kraji že zgodaj naseljeni. K najstarejšim kranjskim plemičem prištevamo poleg Turjakov, Ostrovrharjev (ki so že davno izumrli) tudi Apfalterne. O tem rodu se je menilo, da je stal njegov domovinski grad v Bistriški dolini na Tirolskem, a Šumi se trudi dokazati, da je bil prvotni grad teh kranjskih plemičev v fari Vaški blizo grada Vernek poleg vasi Selo. Šumi meni, da je izvirna beseda Apfaltern od Apfalgarten = Jablana, Jablanica*) (vasi s tem imenom je 14 na Kranjskem). Za vasjo Selo je druga vas »Zapovdje«, t. j. kraj, o katerem je bilo zapovedano, varovati ga. V tej vasi slutijo, da je stal nekakošen star grad, ki bi bil utegnil biti prvotni grad Apfaltern-ov.

Prvi znani Apfaltern Ulrich se imenuje v listinah l. 1256 in 1261. Njegova sinova Henrik in Oton se omenjata v zatiških listinah od l. 1268.

*) Vas je zdaj v Moravški, a bila prej v Vaški fari.

Vače same so tudi precej star trg. Največ vesti o njem imamo iz Valvasorja. Bil je tukaj najprvo utrjen turen, last vaških gospodov, od katerih se eden imenuje že l. 1300 (Chunorat v Bacz). Okoli turna so nastale po malem hišice. Valvasor navaja leta 1358 še enega vaškega gospoda (Otto v Watsch, des Herrn Gundleins v Watsch Sohn); a potem ni duha ne sluha več o teh plemičih. Za Valvasorja tudi turna več bilo ni. Gospodske pravice si je bil pridobil nad Vačam potem grad Ljubek; njega posestnik za V. je bil Babtist pl. Witzenstein. Cerkvena povestnica Vaška je precej zgovorna. Pred l. 1426 so Vače spadale pod Mengeš. Za Valvasorja je spadala fara pod Zatiški samostan. Farna cerkev je imela tarat 4 altarje. Pri cerkvi sta bila takrat dva beneficija. Pokopališčina cerkev je bila baje dosti starejša od farne. V njej sta bila grobna spominka gospodov Apfaltrern in gosp. Gall. Podružnic je pa štela fara takrat 22, od katerih jih je veliko dandanes samostojnih župnij: Sava, sv. Lambert, Kolovrat, Hotiče, sv. Gora (od l. 1826). V prejšnji veliki fari je bil zgodovinsko-imeniten grad Medija (Gallenegg), lastnina Valvasorjevega očeta in več bližnjih Valvasorjevih sorodnikov, ki so tu pokopani. Medija je zdaj v Sv. Lambertske fari. Na Vačah je bil rojen (l. 1776) Matevž Ravnikar, škof tržaški in imeniten pisatelj slovenski (umrl l. 1845). On je daroval lepe novce za zidanje farne cerkve, ki je l. 1834 pogorela.

V tej fari je razvalina Ljubeškega gradu (Liebeck). Valvasor ga imenuje v svoji knjigi: Lébek (Liebeck) in še dandanes ljudstvo pravi Lebeški grad. V Valvasorjevi knjigi: «Die Ehre des Herzogthums Krain», III. Band (Buch IX.—XI.), se vidi Ljubeška graščina še popolnoma ohranjena. Slavni zgodovinar Valvasor o tem gradu tako-le pripoveduje: «Grad Ljubek je na Gorenjskem, štiri milje od Ljubljane oddaljen, med visokimi gorami; leži pa na visokem griču pol ure od trga Vače. Pri gradu ni sicer nobene ravnine; vendar pa je okoli dovolj rodovitnih njiv in mnogo sadja. Ne daleč od graščine se najde dobra svinčena ruda, ki so jo pred nekterimi leti «Vacenberški gospodje», kakor tudi grof Tatenbah kopali. Poleg te rude je našel neki priden kopač blizu gradu tudi bakreno rudo. Leta 1515, ko so se po Kranjskem kmetje uprli, so ti tudi Ljubeško graščino dobili v roke, čisto so jo oropali in skoro popolnoma podrli. Leta 1560 zadene Ljubek druga nesreča — grozovita kuga, ki je veliko ljudi pobrala. — Pred dav-

nim časom je bil Ljubek rodbinski grad «Ljubeških gospodov». Leta 1280 se navaja kot posestnik gospod «Verzon Ljubeški». Po njegovi smrti pripade njegovi ženi vdovi «Helchi Ljubeški», roj. Štajnski. Pa kakor več drugih rodbin, tako je tudi ta izumrla. Leta 1593. je imel v lasti to graščino gospod Jurij Ainkhirn, deželni oskrbnik na Kranjskem. Pozneje se imenujeta kot posestnika barona Karol Vicenštajnski, za njim njegov sin France; po smrti zadnjega pa brat Janez Baptista, ki je še vedno posestnik. Toliko Valvasor.

Skoro gotovo je, da je po smrti Franca barona Vicenštajnskega Ljubeška graščina jela razpadati, ker se njegov brat Janez Baptista, tedanji posestnik Ponoviškega gradu, ni maral preseliti na Ljubek. — Narod ve še dandanes mnogo pripovedovati o Ljubeški graščini; med drugim tudi to, da je pot bila od gradu noter do farne cerkve na Vačah pokrita s tlakom za Ljubeško gospodo. Kmetje Ljubeške vasi so bili posebno dolgo časa podaniki «Ponoviških graščakov». Za posestva so se morali mnogo let pravdati; slednjič so jim bila vendar le pripoznana.

Vrhnika pri Ljubljani. Stopili smo zdaj na klasična tla. Vrhnika je namreč stari, rimski Nauportus. Če ima pripovedka o Argonautih in Jasonu nekoliko zgodovinskega jedra, tedaj bi bili došli Argonauti do današnje Vrhnike s svojo ladijo (Argo); od tukaj so jo potlej po valjarjih naprej do morja valili.

Ko so Kelti po naših krajih prebivali, imeli so tukaj svoja selišča; kajti keltskih starin se je nekaj na Vrhniki našlo. Rimljanom je bil stari Nauportus dobro znan. Štirje rimski pisatelji (Vellejus, Tacitus, Strabo, Plinius) ga omenjajo. Tudi nemški učenjaki se v tem strinjajo, da je Vrhnika rimski Nauportus. Rimski kameni, ki so se na Vrhniki našli, pričajo, da so ti ostanki iz dobe cesarja Avgusta. Ime «Nauportus» baje ni prvotno ime tega kraja, marveč latinska prestava prej rabljenega domačega imena, ki je prej ko ne značil lego kraja. Nauportus je spadal takrat k Italiji, k rimski državi, h kateri ga je bil najbrže Avgust pridružil.

Po preiskavah zasluženega Hitzinger-ja je ležal Nauportus med sedanjima vasema Mirke in Verd. To sklepa iz najdenega starega zidovja in drugih starin na tem mestu. To ime «Mirke» pomeni njemu nekdanj naseljen kraj, enako kakor «Mirje» pri Ljubljani (der «deutsche» Grund), češ «mir» znači v staroslovenščini zid. Temu Hitzinger-jevemu nazoru pritruje zgodovinar Kandler,

ki meni, da je bil Nauportus okoli pristanišča zidano mesto, v bližini grada (kastelj), ki je utegnil biti v Nauportu. Pristanišče je po Hitzinger-jevem mnenju bilo brž ko ne na mali Ljubljani pri Mirkah proti Hribu.

No važen je bil rimski Nauport, to je gotovo, kajti tu je bilo pristanišče in imenitna rimska postaja; cesta rimska je vodila iz Italije čez Logatec (Longaticum) in Nauport najprej do Ljubljane, do kamor so se pa najbrže le po Ljubljani vozili. Še celo sledi rimskega bogočastva je v tem rimskem tržišču in mestu (municipium) opaziti, bil je namreč tu tempelj vodne boginje Aequorne. Kakor je pa v dobi narodskega preseljevanja Emona skoro zginila, tako je tudi Nauport tako preminil, da se je nam še le v pozni dobi srednjega veka zopet oživel kot Vrhnika, kot čvrst in živahen trg, kateremu je pomogla do važnosti stara rimska cesta, katero so rabili tudi v srednjem veku. Vrhnika je bila namreč do naše najnovejše dobe železnic in telegrafov imenitna cestna postaja. Iz njene zgodovine v srednjem veku vendar družega ne vemo, kakor to, kar nam Valvasor (po nekaterih drugih pisateljih) pripoveduje. Po tem viru je bila Vrhnika že leta 1300 trg, katerega so imeli gospodje S. Peter v lasti, in sicer leta 1325 Albert (S. Peter), ki je pa bil že zadnji tega rodu (umrl l. 1370). V dobi našega kronista je bila Vrhnika že dokaj lepa, ozalšana in imela mnogo čednih hiš, kakor to kaže že njena slika v V. «Ehre des Herzogthums Krain». Imel je trg z vožnjo lep zaslužek, kajti tu čez se je prevažalo blago iz Italije, vino iz Vipave, kar se je vse tukaj na ladije spravljalo, da je šlo naprej proti severu. Popotniki so si vsi na Vrhniki izposojevali konje, ki so jih čez slabo cesto po Hrušici naprej vozili ali nosili, kajti Valvasor piše: «weil der steinigste Boden desselben den Teutschen Pferden gar nicht anständig noch erträglich ist». Včasih pa Vrhničanje in stanovalci drugih krajev ob tržaški cesti morébiti niso dovolj skrbeli za popotnike, ko beremo, da je morala vlada ukazati (1749) krčmarjem na Vrhniki, Postojini in Razdrtem, da skrbé za suhe in dobre kolarnice pri svojih krčmah, kamor se more najmanj šest voz spraviti pod streho. Turki so se večkrat okoli Vrhniške klatili, n. pr. l. 1496., 1498. L. 1606. sta bila tu dva človeka (Valvasor pravi Türkische Martalosén), ki sta se v duhovniji najedla in napila, zvezala in odpeljala duhovnika, a na njegov klic so ga ljudje še rešili; hudodelnika sta bila ušla.

Požar je bil na Vrhniku l. 1632. in l. 1670. Za Valvasorja je bil gospodar Vrhniškega trga knez Eggenberg, takrat deželni glavar Kranjske, a prej je bila Vrhnika last deželnega kneza. L. 1542 se imenuje V. kraljevski «kammergut». L. 1660. (15. sept.) je cesar Leopold I. potoval čez Vrhniko naprej v Gorico.

O starosti fare nimamo veliko poročil. Za Valvasorja je imela župnijska cerkev pet oltarjev in 27 podružnic, od katerih je postalo že več samostalnih cerkev.

Železniki na Gorenjskem. Loko in okolico so si bili že okoli leta 1000 pred Kr. pridobili brižinski škofje, t. j. škofje, ki so imeli svoj sedež v mestu Frižinskem (Freising) na Bavarskem. Od tod se imenuje to mesto Škofja Loka. Tudi Železniki so prišli njim v last, in bere se, da so oni l. 1260. rudo pridobivali v teh krajih. Prve fužine so bili ustanovili Italijani, ki so došli iz Palmanuove l. 1348. Dolgo časa so bili Železniki v lasti Frižinskih škofov, ali v 16. stoletji so si pa že gospodstvo nad tem rudnikom cesarji in njih uradniki prisvojili; vendar beremo, da so l. 1515. še škofje Železnikom zapovedovali, kajti, ko so se bili Železniki v tem letu uprli z drugimi kmeti vred gospodi, odtegnili so jim škofje pravice, katere so imeli. Pa še pozneje, in celó v začetku 17. stoletja so imeli brižinski škofji neko moč nad tem obrtnim krajem. Železnikarji so v Valvasorjevi dobi svoje izdelke na Laško pošiljali, kajti bili so baje v živahni kupčiji z Italijani. Fužine železniške so bile od nekdaj v lasti nekaterih odličnih rodbin; za Valvasorja bili sta taki rodbini Plavec in Petrazzi.

Stari trg pri Poljanah blizu Črnomlja.*) Kraji ob meji so bili od nekdaj imenitni. To velja tudi o vseh krajih ob Kolpi. Med te spada tudi Stari trg pri Poljanah. Poljane se imenuje grad, ki je v teh krajih, pol ure od Starega trga proti Kočevju. Imel ga je v lasti — ako je Valvasorju verjeti — rod z imenom Poljanskih gospodov. A zgodaj so ga dobili v posest grofje Ottenburški in potem celjski gospodje. Celjski grof Friderik je podaril ljudem v tem kraju (Starotržanom) 6 kmetij v Dragonsdorf (menda Draganja vas). Za to dobroto morali so seveda razne dolžnosti opravljati, zlasti grad proti sovražnikom braniti. Kakor Valvasor slika Poljane, je bilo pod gradom nekaj hišic, ki so bile obdane z zidom, torej nekakošen tabor. V teh hišicah navadno ljudje niso bivali, le kedar je sovražnik — Turek — prihrul, skrili so se baje s

*) Tega kraja ne prištevajo več med trge.

svojim premoženjem v nje*). Po smrti Celjskih grofov je prišel grad z neznatnim trgom vred v last Habsburžanov, ki so Poljancem radi potrjevali njih pravice. Potrdilo teh pravic so jim dali na podlagi pisma celjskega grofa Friderika, Maksimilijana I., in Ferdinada I. nadvojvoda Karol in Ferdinand II. Od teh pisem, v katerih se Poljanci izrečno »tržani« nazivljejo, sta na dobrem pergamentu ohranjeni pismi nadvojvode Karola I. ddo. Ljubljana 4. aprila 1567 in cesarja Ferdinanda II. dd. Gradec 1599. Ohranjeno je tudi pismo kneza Auersperga, lastnika poljanske graščine, od 1. avgusta 1781. (Dunaj), v katerem se Stari trg naravnost trg imenuje. V tem pismu se »Starotržanom« potrjuje last 6 kmetij, ob onem pa nalaga nekaj tlake in robote ter desetine v denarji. Med dolžnostmi je zlasti to, da morajo »Starotržani« kneževu graščino s pristavo vred popravljati in grad braniti, ako bi ga roparji napadli.

Soglasna pisma, v katerih so pravice in dolžnosti tega trga navedene, došla so mi v roke po g. nadučitelju Krist. Engelmanu, kateremu se za to prijaznost lepo zahvaljujem. Ta gospod mi še sledeče o Starem trgu poroča:

Pred sto in še več leti nahaja se v farnih matrikah latinščina, in ondi se naš trg vedno bere: »oppidum«. To nekako kaže, da je bil v prejšnjih časih res »trg«.

Ljudje med seboj se še zdaj nagovarjajo »tržani«, seveda to gre od roda do roda.

Naš trg ima sedaj 36 številk ter se popolnoma stika z vasjo Močile, ki šteje 17 številk.

Do l. 1850. bila je v pol ure oddaljeni vasi Predgrad »komisija«. V tej vasi, ki šteje 112 hiš. št., je grad kneza Auersperga, pa ne tistega, kojega ima Valvasor. O tistem gradu ni več sledu.***) Ta grad nosi ime »Poljane« (Polland), in prebivalci cele te doline zovejo se Poljanci.

Hiše stojé v Starem trgu v dveh vrstah, ena pri drugi, le pot, ki pelje na dvorišče in h gospodarskim poslopjem, je vmes. Nektere hiše so pri tleh, druge z nadstropjem, zdolej pa hlevi in kleti. Takovih je v trgu 21. Večinoma so zidane ali pa tudi le ometane.

*) To je bilo v vasi Podgrad, ki je zdaj nad gradom.

**) Turki so ga posebno hudo dvakrat napadli in požgali; iz razvalin starega grada je sezidan sedanji

Vinica v Belokrajini. Vinica ob Kolpi je bila za Valvasorja trg, ki je bil z zidom obdan, ali prav za prav, vse hiše so bile z zidovjem zvezane.

Graščina viniška je bila zelo stara; kajti Valvasor pripoveduje, da so jo imeli Turjaški plemiči v lasti, pa jo že l. 1227. prodali bratom Ložkim. Za njimi so jo imeli v lasti razni posestniki, n. pr. Burgstallski l. 1591.; v tem letu so bili Turki (kacih 200) došli do Vinic, kjer so se z njimi graničarji (58) hlabro borili in pokosili vse Turke, a tudi poveljnika Burgstallski in Cvetkovič sta bila smrtno ranjena. Za Valvasorja je imel Vinico Hans Adam Burgstallski.

Faro je imel že za našega kronista nemški viteški red. Župna cerkev sv. Križa je imela 5 altarjev in 19 podružnic, med katerimi je bila podružnica Matere božje imenitna božja pot (Unser Lieben Frauen im Sessel, morebiti Seče selo). Velika nesreča je zadela Vinico l. 1887., ko je vsa vas pogorela.

Trg Gutenwert (Hrvatski brod) pod Rakom ob Krki. Kako in kdaj se je bila Kranjska sedaj tako mogočni Avstriji pridružila? Poslednji in predposlednji Babenbergovec sta bila v tej deželi nekaj posestev kupila, nekaj priženila. V Dimicovi kranjski zgodovini se o tem bere: Da se je Kranjska pridružila »Vzhodni marki«, prvi korak k temu so bili fevdi brižinskih škofov na Kranjskem. Leta 1229. (5. aprila) izročil je škof Gerold vsled smrti isterskega mejnega grofa Henrika rešena posestva v marki (na Dolenjskem) za 1650 mark kolnske vage vojvodi Leopoldu (VI.) avstrijskemu. Prvo posestvo avstrijskih vojvod na Kranjskem je bilo v okolici tedanjega trga Gutenwerde (Hrvaški brod) in gore Vinivrh (Weinberg). Hrvaški brod je danes vas in gradič, spadajoč h raški graščini. Hiše (22) okoli tega gradiča imajo dandanes le 105 ljudij. Leže ob Krki pod Rakom, kamor spadajo v občino; župnija jim je Škocijan; otroci pa nikamor v šolo ne hodijo. Omenja se Gutenwerd že l. 1074. v nekem pismu brižinskih škofov. Imel je pod brižinskimi škofi svojo lastno sodnijo. V 13. stoletju je v starih listinah večkrat govor o trgu (forum), castellanah in sodnikih v Gutenwerdu. V Valvasorjevi dobi je bil le majhen gradič, na novo sezidan, gotovo na mestu starega. Imel ga je plemič Johann Herward Zetschecker.*) Zanimivo je, kateri kraji so

*) Valvasor pripoveduje pri opisu Škocijanske fare, in sicer podružnice sv. Nikolaja na Otoku, da je bila ta podružnica fara, Škocijan pa samo vikarijat, in da je ondi (pri sv. Nikolaju) stalo mesto Gutenbert, ki je bilo po Atili (?) razdžano,

bili prva posestva Babenbergovcev na Kranjskem. Ti so: Zagrad, Loknice, Velike in Male Poljane, Brezje, Draga, Stari grad (grad pri sv. Petru pod Novim mestom), Nemška vas, Na bregu (brod, menda na Krki, med Dobravo pri Škocijanu in Dramo pri Št. Jerneji), Struga, Breznik, Gaborje. Vsa ta posestva so imeli najprvo istrski mejni grofi, od njih so prišla v last Babenberžanom; ti fevdi so postali po smrti teh svobodni, in brižinski škofje so jih dajali drugim v fevd.

L. 1251. je bil »Gutenwerde« že trg. Imel ga je v lasti zadnji Babenbergovec Friderik Bojeviti († 1246). L. 1301. se imenuje »Ulrich von Gutenwerde«.

Med trgi na Dolenjskem našteva Valvasor celó Svibno nad Radečami in Pobrežje (Freithurn) pri Črnomlju.

Na Notranjskem pa imenuje Št. Vid (pri Vipavi) in Prem trga. O Pobrežji pravi Valvasor sam, da je to le vtrjeni grad, okoli katerega je bilo le nekaj kočic, v katere so se, kakor tudi v grad, ljudje le takrat poskrili, kedar je prišel Turek. Ko govori Valvasor o tem gradu, spominja se nekdanjega lastnika tega gradu, Erazma Burgstallskega, ki je bil odličen vojniki, močan in velikanske postave. O okolici tega kraja in sploh o Beli Krajini pripozna Valvasor, da je bila po običajih, noši in jeziku hrvatska. O Kolpi pripoveduje, da je bilo v njej polno rakov, a moralo se jim je »žvižgati« pri lovu. Valvasor prinaša celo glaske (sekirice), po katerih se je takrat »rakom žvižgalo«.

I. Lapajne.

Črtež skladišča s proračunom.

Popolni črtež kakega poslopja obsega lice ali fačado t. j. sprednjo zunanjo podobo, tločrt, presek ali profil in strešno podstavo.

Iz sprednje zunanje podobe vidimo, da ima skladišče dve okni in ena vrata, ki so zaznamovana v tločrtu s števkami, in sicer predstavljajo bele lise št. (1) vrata, št. (2) pa okna.*)

Tločrt nam kaže nedovršeno zidovje v višini oken, torej brez stropa in strehe, in sicer pri ogledu z vrha tako, da vidimo vso notranjo razdelitev prostorov v poslopji, kakor tudi njih dolžino in širino; višina prostorov pa je razvidna iz preseka ali profila natanko. Izčrtani okvir v tločrtu predstavlja 45 cm debel zid. Celi črtež izdelan je v merilu 1 : 100, t. j. 1 cm na papirji predstavlja 1 m na zemljišču. Pripisane številke kažejo nam posamezne razsežnosti, imenujemo jih kôte. Skladišče je tedaj 6.9 m dolgo in 4.9 m široko, notranji prostor pa meri 6 m na dolžino in 4 m na širino. Okna so 0.8 m široka, vrata pa 1 m. Pred vratmi je kamnit prag št. (3), št. (4) pa predstavlja bangerje (podboje).

Ako si mislimo poslopje prežagano po črti *ab*, t. j. skozi sredino vrat od vrha do tal, potem pa stopimo pred jedno polovico poslopja in oglejmo si notranje prostore. To podobo nam kaže slika na desni strani zgoraj, imenujemo jo presek ali profil. Črta *cd* predstavlja zunanja tla. Izčrtani del na levi strani je sprednji zunanji zid, in sicer spodaj pod zemljo 60 cm debel temeljni zid, zgornji zunanji zid pa je le 45 cm debel, bela lisa vmes predstavlja vrata, s št. (4) zaznamovan je banger, s št. (3) pa zunanji prag. Izčrtani del na desni strani predstavlja zadnji zid, ki je v temelji (fundamentu) tudi 60 cm debel, v podstrešji pa le 30 cm. Pripisane črke v podstrešji zaznamujejo strešna bruna (trame) in sicer je *S* strešina, *g* greda, *s* spremenik, *S* sleme, *š* škarje, *l* lemez (šperovec). Izčrtani vodoravni pas nad zemljo je

*) Vrata predstavljata v tločrtu dva pravokotnika. Spodnji manjši pravokotnik kaže prag, zgornji večji pa prostor na tleh med obstanjem. Pri oknu pa predstavlja spodnji manjši pravokotnik naslonilo in polico, zgornji večji kaže prazen prostor na tleh, katerega omejujejo parapet in špaletni steni (stranici).

pôd *p*. Pripisane številke pa kažejo sledeče razsežnosti: Višina vrat znaša 1·8 *m*, višina oken je razvidna iz façade ter znaša 1·3 *m*, višina notranjega prostora je 3 *m*, debelina poda 15 *cm*, višina temeljnega zidu 1 *m*, višina od tal do vrha strehe 5·45 *m*, višina obkrajka (simsa) 0·3 *m*, širina strehe 5·3 *m*, dolžina lemezov 5 *m*.

Strešna podstava (osnova) predstavlja v očrtu zidovje do strehe, na tem leže *g* grede, *S* strešine, *s* spremenik, *S* sleme. Številke 1·025 predstavljajo oddaljenost med lemezi (šperovci).

Črteži so pogostoma tudi obarvani in sicer zidovje z rdečim karminom ali z mešanico iz karmina in indijske rmene, lesovje z rmeno (žgano) sijeno ali gumigutijem, železje z berolinsko višnjevo, zemlja s sepijo.

Črtež naj vselej izdela strokovno izobražen veččak in ne kak šušmar, kajti črteži morajo biti natanko sestavljeni po določbah stavbnega reda. Črtežu mora biti priložen tudi natančen proračun, da gospodar že naprej vé, koliko ga bo stalo zidanje (poslopje).

K pričujočemu črtežu je sestavil inženir A. H. Klauser natančni proračun, ki se nahaja v knjigi »Das gewerbliche Rechnen für Fortbildungsschulen und Gewerbetreibende«, cena 36 kr.

Iz tega proračuna posnamemo:

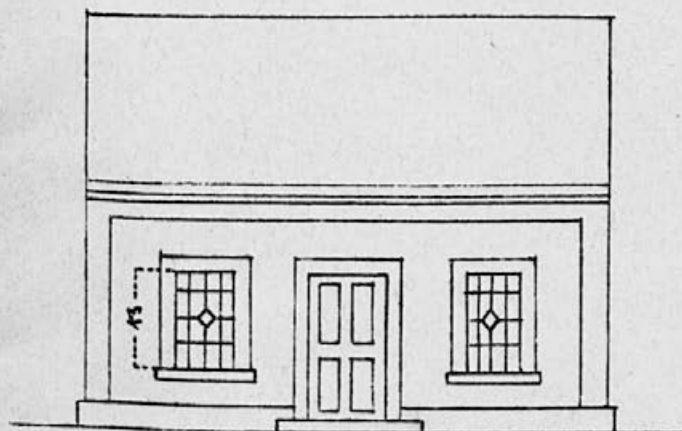
sestavek delavskih stroškov z gradivom in
dovažanjem:

I. Zidarsko in težaško delo	509 gld. 80 kr.
II. Klesarsko (kamnoseško) delo	23 » 89 »
III. Tesarsko delo	83 » 56 »
IV. Krovsko delo	58 » 65 »
V. Kleparsko delo	21 » 66 »
VI. Mizarsko delo	14 » 80 »
VII. Ključavničarsko delo	19 » 40 »
VIII. Steklarsko delo	1 » 87 »
IX. Pleskarsko delo	3 » 51 »
X. Tlakovanje zunaj poslopja	24 » 15 »
Skupaj	761 gld. 29 kr.

*m*² zazidane ploskve velja v tem slučaju 761·29:33·81 = 22·51 gld. Po tem pa prav lahko zračunimo stroške za jednako, večje ali

Črtaji.

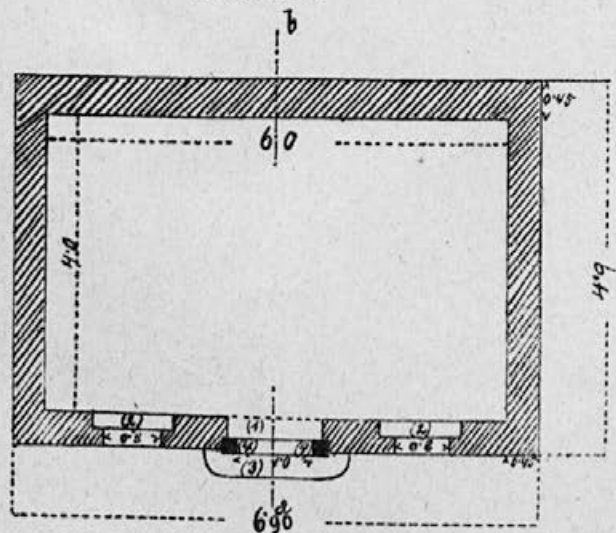
Sprednji zunanji ogled.

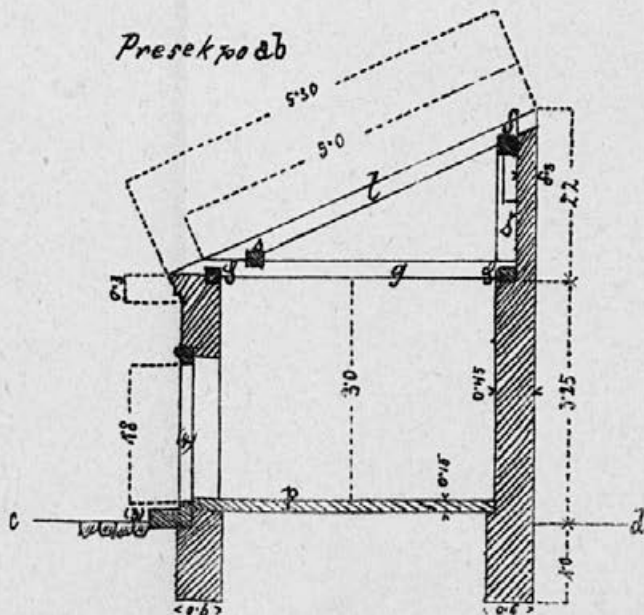
1:100

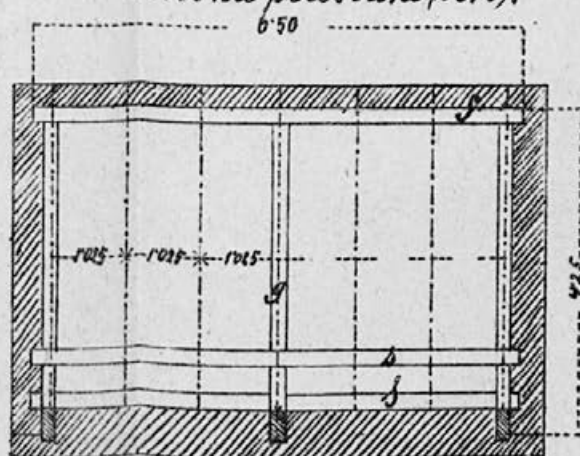
Tločrt.

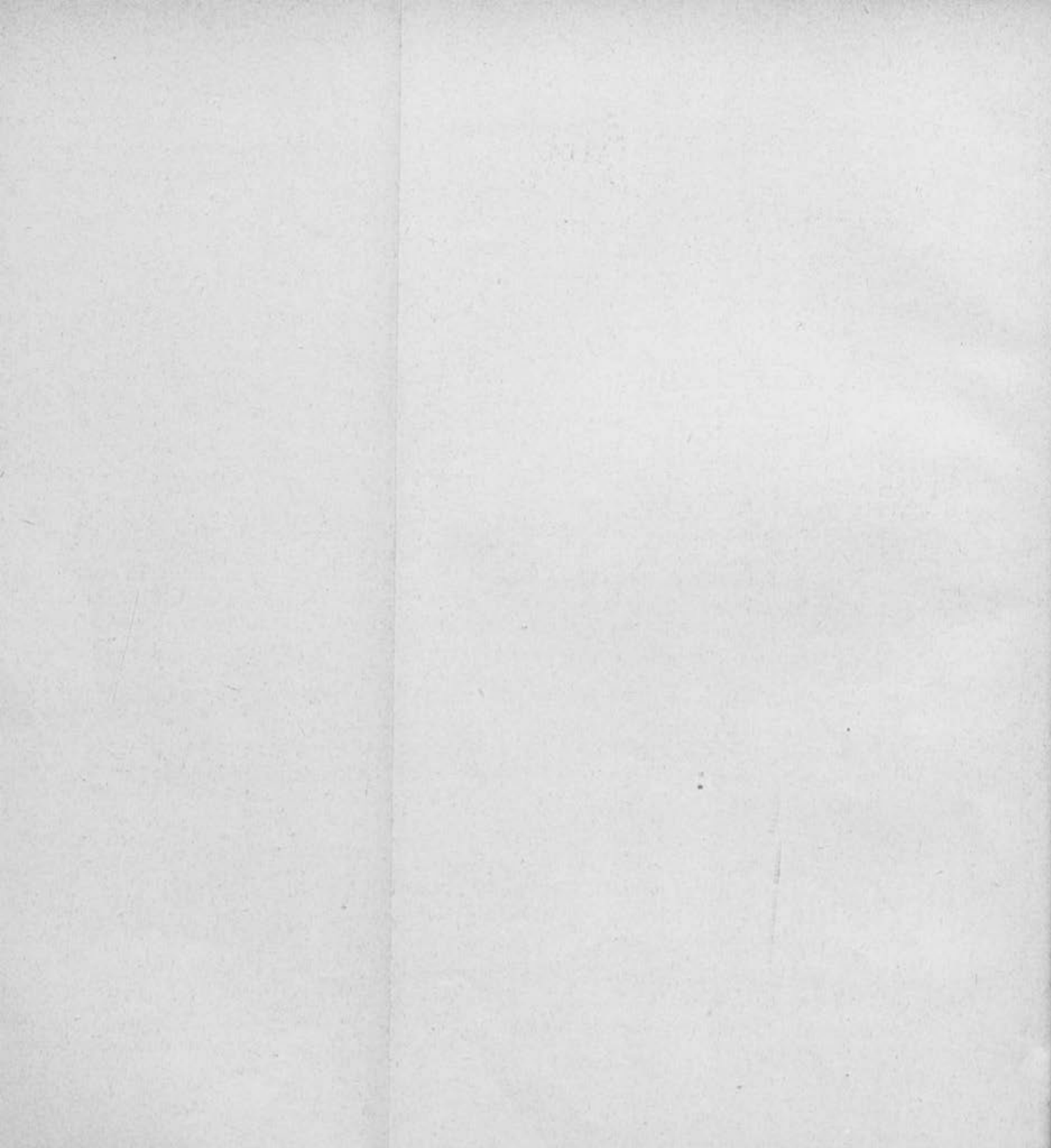

Presek po ab

Strešna podstava (očrt).

manjše skladišče n. pr. skladišče, čegar površina znaša $40 m^2$, bi veljalo $40 \times 22.51 = 900.4$ gld.

Seveda se je treba pri takih računih ozirati vedno na cene, ki so v dotičnem kraju navadne.

Inženir Klauser ravnal se je pri sestavi proračuna po dunajskih cenah in sicer je računal:

pri izkopavanji zemlje m^3	0.42 gld.
m^3 temeljnega kamnitega zidu	6.— »
m^3 zidu od opeke v pritličji brez ometa	8.— »
m^3 obkrajkov (simsa)	2.— »
m^2 tlaka od opek z delom vred	1.46 »
m^2 ometa in beleža pri zidovji	23 do 50 kr.
za vzdavanje pragov, bangerjev in omrežja	6.58 gld.
m kamnitih stopnic	4.70 »
m » bangerjev	3.— »
m obtesanih tramov, po debelini	od 34 kr. do 1.— »
m^2 strešnega oboja iz desk	0.8 »
m^2 strešnega krova iz skrla (škrla), z delom in gradivom	1.25 »
m pločevine za strešne žlebove	od 1.44 do 2.45 »
vrata z delom vred	9.40 »
okno z delom vred	2.70 »
okovanje vrat z delom vred	8.— »
okovanje okna z delom vred	0.70 »
okensko omrežje iz kovanega železa a	5.— »
m^2 stekla s kitom	0.90 »
m^2 pleskanja z oljnato barvo	40 do 52 kr.
m^2 tlaka iz granitnih kocck	3.50 gld.

Konečno opozorimo drage bralce še na »Vzorne načrte kmetijskih stavb«, ki jih je izdala c. kr. kmetijska družba v Ljubljani l. 1887. Kdor je gornjo razpravo pazljivo čital, razumel bode lahko tudi te načrte, ki obsegajo: 1. vinsko klet, 2. skedenj, 3. goveji hlev, 4. konjski hlev in 5. svinjak.

Pri zidanji treba se je pa natanko ravnati po določbah, ki se nahajajo v stavbnem redu dotične kronovine. Razen tega je dobro, ako gospodar kaj več vé o stavbnih pravilih, če hoče se zidati dobro in trdno posloje.

V nastopnem čitali bode

najvažnejša stavbna pravila:

Pri izbiri stavbišča se moramo vsekdar ogibati močvirjev, pokopališč, bolnic, ječ, vojašnic in tovarn zaradi izprijenega zraka. Zemljišče je treba tedaj prej preskusiti z železnim drogom. Graditelj mora pričetek zidanja 48 ur poprej gosposki naznaniti ter pri novem zidanju in popravilih vselej na strani javne ceste postaviti očitno svarilno znamenje; ako ostane zidivo in orodje čez noč na prostem, treba je zvečer prižgati svetilnice. Ograja okrog gradišča naj se napravi vsaj 2 m od stavbne črte. Predno pričnemo zidati, moramo stavbišče poravnati in zemljo za temeljni zid izkopati. Zidarsko delo vrsti se drugo za drugim. Najprve postavijo podzidje (temelj, fundament), potem sezidajo kletne oboke, nadalje pritlični zid, nadstropja in notranje zidovje. Za tem postavijo tesarji streho ter zgotovijo pôde, strope, stopnice, mizarji pa duri in okna.

Poslopje mora biti pred vsem primerno zidano. Pri podzidju je treba v globočino na vsake 3 m napraviti 3 dm debelejši zid. Glavni zid od opeke zadostuje, ako je v višavi 6 m — debel 45 cm, pri višini 8 do 10 m pa zadostuje debelina 60 cm. Zid od omljenega kamna mora biti 15 do 24 cm debelejši. Navadno zidajo le temeljni zid iz kamnja, zid nad zemljo pa iz opeke. Sicer je zid od lomljenega kamnja ceneje kakor od opeke, ali taka stanovanja so navadno vlažna in nezdrava, ker kamnit zid se le nerad osuši. Zid se sme še le ometati, ko je že popolnoma suh, zato pusté navadno zid čez zimo neometan. Pri obokih odločujejo uporniki debelino, in sicer je navadno druga dvakrat tolikošna kakor prva.

Pogoj dobre zgradbe (stavbe) je dobro gradivo (zidivo). Najboljši kamen za zidanje je apnenik in peščenik; opeka pa je najbolja tista, ki je lahka in ne srka vode váse. Za stavbe rabijo raznovrsten les, posebno smrekov, še bolji pa je borovec; za stavbe pod vodo pa je najboljši mecesen. Tudi hrastov (dobov) les se mnogo rabi, posebno za mostove, jelšev pa za brane. Hrastov les je najboljši za stebre in plohe, smrekov in jelov pa za bruna. Pri stebrih in brunih velja pravilo, da so najtrdnjéjša, ako je njih širina v primeri z višino kakor številki 5:7. To določimo, ako potegnemo po deblovem preseku premer ter ga razdelimo na tri

jednake dele, potem pa vlečemo iz prvega in drugega dela navpičnici nasprotno na premer ter njih končiča zvežemo s končiči premera. Tako načrtan pravokotnik ima stranici v razmerji 5:7. Debelina brunov je pa zavisna od teže, katero morajo nositi. Njih dolžina ne sme nikdar presegati 7 metrov, — ako je večja, morajo biti bruna podprta.

Važno je tudi, kdaj je les posekan; najboljši čas zato je gruden, prosinec in svečan. Stavbni les mora biti dobro posušen, toda ne na golih tleh, ampak podložen, da ne postane gobast. Les se sme pokladati le na suh zid.

Vsaka stavba mora imeti tudi lično zunanost in praktično (primerno) notranjo razdelitev. Uhod mora biti pripraven, veža primerno velika, stopnice morajo biti prostorne in dovolj razsvetljene. Pôd v pritličji napravimo najmanj 0.32 m nad zunanjim tlam. Glavne sobe naj bodo vedno na sprednji strani in dovolj svetle. Kuhinja, čumnata in shrambe naj bodo na tisti strani, kjer je dvorišče. Boljše hiše so tudi tako sezidane, da ima vsako stanovanje en sam uhod in se zapre le z enim ključem. Stopnice naj ne bodo prestrme in zaradi požarne varnosti kamnite. Duri in okna ne smejo biti premajhne in prenizke. V sobah ne sme biti preveč oken, ker te se slabo kurijo po zimi, in tudi pohišje se težko razpostavi v njih. Okna naj imajo mala okenca za zračenje po zimi. V kuhinji so bolj štedilna (umetna) ognjišča kakor navadna (odprta). Zaradi varnosti proti požaru je najbolje, da so tla v kuhinji od opeke ali kamnite, strop pa obokan. V krajih, kjer so radi potresi, naj se napravijo stropi iz hlodov (stropnikov), ker ti se ne udirajo; zid pa naj se dobro zveže z železnimi vezmi. Peči se navadno postavljajo poprečno v kot, včasih z ozirom na pripravno razpostavo pohišja tudi vsporedno k steni. Dobro je, da stoji peč prosto in se ne tišči zidu, tudi ne sme biti blizu vrat in oken. Najboljše peči so železne, ki imajo znotraj lončen ali zidan plašč, ker te se hitro segrejejo in dolgo obdržé toploto. Paziti je na to, da ni dimnik preširok, najboljši so ruski dimniki, ki so ozki in vsled tega ne spuščajo toliko mraza v notranje prostore. Klet naj bo globoko pod zemljo in obokana, potem je po zimi topla, po leti pa hladna. Klet tudi napravi stanovanje bolj suho in toplo. Stranišča je treba staviti na severno stran, navadno v kot in tako, da ni gnojna jama preblizu vodnjaka. Skrbeti je tudi vsekdar za prostorno dvorišče.

Važno je tudi, kako zidamo hleve.

Naši živini pač malo pomaga, če se tudi vse poletje pase po zračnih, z redilnimi travami in duhtečimi zelišči zaraščenih planinah, — ako stoji vso zimo v temnih in umazanih hlevih ter se valja po blatu, gnoju in v zastajoči gnojnici. Žalosten je pogled, ko se spomladi živina prikaže iz teh zaporov, vsa nesnažna, mršava in ušiva.

Goveji hlev naj ne bo premajhen, njegova velikost naj se ravna po številu goved; to je hlev naj bo urejen tako, da se živina brez potrate prostora lahko premika in oskrbuje. Visokost hleva naj znaša 3.5 do 3.8 metrov. Staje morajo imeti nekoliko strmca, da se gnojnica popolnoma odteka v žleb in potem pod durnim pragom v kanal, ki je speljan v gnojnično jamo. Gnojišče naj bo 1 meter globoko ter naj ima kamnit tlak. Okna pri hlevih ne smejo biti premajhna, tudi je treba napraviti primerno ventilacijo, katera vzduh izčisti.

Konjski hlev ne sme biti poleti pregorak, po zimi ne premrzel ter mora imeti suh zid. Za stajami naj se napravi vsaj 1.5 metra širok hod. Za odcejo gnojnice je treba tako skrbeti, kakor v govejih hlevih. Okna naj se naredé v konjskih hlevih kolikor mogoče visoko, da ne pada svetloba konjem naravnost v oči.

Svinjaki morajo imeti suho ležo in biti zavarovani proti mrzlim vetrovom. Dobro je tudi, ako se pri svinjaku nahaja zračen prostor z zdravo vodo. Skrbeti je tudi za potrebno ventilacijo t. j. napraviti je treba več lukenj, po katerih odhajajo izpuhteči soparji. Da se odceja gnojnica iz svinjaka, treba je pripravnih žlebov.

Skednji naj bodo zidani, ker so bolj varni proti ognju, dalje trpé in se od njih plačuje tudi manjša zavarovalnina. Modri gospodar zavaruje tako vsa svoja poslopja. Na visoka poslopja je treba napraviti strelovod, kakor tudi na poslopja, ki stojé na samoti ali na griču. Vrata pri skednju morajo biti tako velika, da morejo skozi tudi naloženi vozovi.

Naše navadne vinske kleti (hrami, zidanice) so večinoma po zimi premrzle in po leti pregorke, zato se v njih vino dobro ne hrani. V kipelnem prostoru mora stati železna pečica, da lahko zrak segrejemo, ako je treba. Kako je zidati dobro vinsko klet, o tem nas natanko pouči omenjeni načrt kmetijskih stavb.

Po teh navodilih naj se ravna vsak, kdor kaj novega zida ali staro preziduje, in ne bo se kesal.

J. B.

Schulnachrichten.

A. Der Lehrkörper.

1. Herr **Johann Lapajne**, Bürgerschuldirektor, unterrichtete die deutsche und slovenische Sprache und Geschichte in allen Classen und Turnen in der I. Classe; 21 Stunden wöchentlich.

2. Herr **Josef Bezljaj**, Bürgerschullehrer, unterrichtete Geometrie, geometrisches und Freihand-Zeichnen und Geographie in allen Classen, Turnen in der II. und III. Classe; 23 Stunden wöchentlich.

3. Herr **Dr. Thomas Romih**, Bürgerschullehrer, unterrichtete Naturgeschichte, Naturlehre, Rechnen und Gesang in allen drei Classen; 27 Stunden wöchentlich.

Herr **Johann Knavs**, Stadtpfarradministrator, unterrichtete Religion in allen Classen; 6 Stunden wöchentlich.

B. Aus der Chronik der Anstalt.

Im Schuljahre 1893/94 war die Schule von 80 Schülern besucht, das ist die höchste Zahl seit dem Bestande der Anstalt.

Am 9. Juni 1894 inspicierte die Anstalt der hochwohlgeborene Herr Landespräsident Viktor Baron Hein.

Am Schlusse dieses Schuljahres wurde eine Vorfeier für die feierliche Enthüllung der Hotschevar-Valvasor Denkmale veranstaltet, wobei die Schüler das Gedenk- und Festbuch »Krško in Krčani« erhielten, weshalb die Herausgabe eines Jahresberichtes für dieses Schuljahr unterblieb.

Das Schuljahr 1894/95 wurde am 16. September 1894 mit einer feierlichen Messe eröffnet.

Eine erhebende Feier fand Sonntag den 7. October 1894 in Gurfeld statt. Die Feier galt dem rühmlichst bekannten Historiker unseres Heimatlandes, der vor 201 Jahren in diesem Städtchen die

letzten Tage seines segensreichen Lebens verlebte und hier in eigenem Hause verschied. Seinen Manen wurde nun am Sterbeshause eine Gedenktafel gesetzt, die am benannten Tage in festlicher Weise enthüllt wurde.

Die Feier galt aber auch einem edlen Gurkfelder Bürger, dem vor neun Jahren hier verstorbenen Schulwohlthäter Martin Hotschevar, zu dessen Angedenken ein stilvolles Monument, und zwar ein Denkstein aus Schärdinger Granit mit einer Bronze-Brustbüste des Gefeierten auf dem Schul- und Kirchenplatze gesetzt und gleichzeitig in erhebender Weise enthüllt wurde. Die Festlichkeiten erhielten dadurch an erhöhter Bedeutung, dass an diesem Tage die Feier der Gründung der Pfarre begangen wurde, und sie nahmen einen erhebenden Verlauf.

Den Tag vorher wurde die Stadt mit Reichs- und Landesfahnen beflaggt und durch Triumpfbogen mit passenden Aufschriften in beiden Landessprachen, die auf die gefeierten Männer und auf die noch lebende Wohlthäterin Frau Josefine Hotschevar Bezug hatten, geziert, sowie der Festplatz reichlich ausgeschmückt.

Abends wurde die Stadt, die bereits von zahlreichen Gästen besucht wurde, schön beleuchtet; unter den beleuchteten Häusern nahm sich ausser einigen Privathäusern namentlich das Schulhaus mit den sinnreichen Transparenten und der bengalisch erhellten Büste Hotschevars vortrefflich aus. Nach einem Fackelzuge durch die Stadt wurde der Wohlthäterin vor ihrer Wohnung eine Serenade gebracht, wobei drei Chöre zum Vortrage kamen; unterdessen illuminirte ein Feuerwerk die Stadt, und die Häuser des gegenüberliegenden Dorfes Videm waren in effectvoller Weise beleuchtet. Der milde Abend mit seinem günstigen Wetter und dem sternenhellen Himmel trug zur Verschönerung des Festes wesentlich bei.

Sonntag wurde das Stadtpublicum mit den vielen illustren Gästen aus Laibach, Graz und Radmannsdorf durch eine Tag-reveille freundlich aus dem Schlafe geweckt. Um zehn Uhr fand das erstemal in der nun zur Stadtpfarre erhobenen Kirche des heil. Johannes Evangelisten ein solennes Hochamt statt, wobei die Predigt der hochw. Herr Dechant Dr. G. Sterbenec aus Haselbach hielt, in der er unter anderm die Stadt- und Umgebungsbevölkerung zur neuen Pfarre beglückwünschte. Bei der Messe sangen die Bürgerschüler eine gut einstudierte lateinische Messe

unter der Leitung des Herrn Dr. Romih. (Die Schüler wurden dann durch eine Spende der Frau Josefine Hotschevar bewirtet).

Nach dem celebrierten Hochamte fand die feierliche Enthüllung der eingangs erwähnten Monumente statt, wozu sich ausser einer sehr grossen Volksmenge ein zahlreiches, distinguirtes Publicum einfand: Frau Hotschevar nebst Anverwandten und zahlreiche Vertreter von Vereinen, denen der selige Hotschevar als Mitglied angehörte, waren erschienen, um prachtvollte Kränze an die Stufen des Monumentes niederzulegen. Die Festrede hielt der Schuldirektor Johann Lapajne, der in seiner Ansprache geschichtliche Momente der Stadt Gurkfeld vorführte und der gefeierten Gurkfelder Grössen, Valvasor und Hotschevar, ausführlicher gedachte.

Nach Absingung des erhebenden Chores «Molitev» von Jenko übernahm der Bürgermeister der Stadt, Herr K. Schener, mit Dankesworten die errichteten Andenken und versprach, dieselben im Namen der Stadtgemeinde als ein theueres Geschenk in Schutz und Pflege zu übernehmen. Im Namen der bei der Feier vertretenen Vereine hielt Herr Landesausschuss Doctor Schaffer eine die Bedeutung der Feier betonende Ansprache.

Nachmittag versammelte sich eine grosse Anzahl von illustren Gästen, Bürgern, Geistlichen, Beamten und Lehrern zu einem reich ausgestatteten Bankette im Gasthause des Herrn Fr. Gregorič, bei welchem eine Reihe auf die Feierlichkeit bezughabender Toaste ausgebracht wurde. Es brachten Trinksprüche aus: Herr Bürgermeister auf Seine Majestät den Kaiser, Herr Dr. Sterbenec auf Seine Heiligkeit den Papst und den hochw. Fürstbischof, Herr Abgeordneter Pfeifer auf Frau Hotschevar, Herr Schuldirektor Lapajne auf die Wohlthäter und Gabenspenden (insbesonders auf die krainische Sparkasse), Herr Regierungsrath Dralka im Namen der Frau Hotschevar auf die Stadtgemeinde, Herr Dr. Suppan auf die landwirtschaftliche Filiale, Herr Karl Hribar auf das Festcomité und dessen Obmann Herrn Knavs als nunmahligen Stadtpfarrer u. s. w.

Die festliche Stimmung wurde durch keinen Misston gestört, und die ganze Feierlichkeit wurde durch ein animirtes Tombolaspiel und Abends durch ein lustiges Tanzkränzchen passend beendigt.

Am 19. April, dann am 22—25. Juni 1895 wurde die Anstalt von dem neuernannten k. k. Bezirksschulinspector, Herrn Balthasar Knapitsch, k. k. Professor der Ober-Realschule in Laibach, inspiciert.

Das Schuljahr wurde am 30. Juli mit einer feierlichen Schulmesse geschlossen.

C. Wohlthäter der Schule.

Zwölf Schüler der Anstalt waren im Genusse der Martin Hotschevarschen Stipendien im Betrage von je 91 Gulden jährlich.

Zwei Schüler hatten die J. Duller-schen Stipendien á 109 fl. 60 kr.

Der Herr Bürgerschullehrer Dr. Tomas Romih veranstaltete eine Sammlung zu dem Zwecke, dass diejenigen Bürgerschüler, welche unter seiner Leitung den Kirchengesang an Sonntagen in der Stadtpfarrkirche besorgen, Winterkleider erhalten hätten. Zu diesem Zwecke gaben die P. T. Wohlthäter nachstehende Beträge,

Frau Josefine Hotschevar 50 fl., die löbliche Creditgenossenschaft Posojilnica 20 fl., Frau W. Ausetz, k. k. Postmeisterin 10 fl., Frau Fr. Gregorič 5 fl., Frau M. Laurinšek 5 fl., Herr Dr. Slanc, Advocat in Rudolfswerth 3 fl., Herr Schener Karl 1 fl., Herr Joh. Rumpreth 2 Paar Stiefletten.

Diese Summe, deren Sammlung sich etwas verspätet hatte, wurde infolge dessen erst zu Ostern unter die singenden Schüler nach Massgabe ihrer Bedürftigkeit unter der Aufsicht der Direction vertheilt.

Die löbl. Direction der krain. Sparcasse in Laibach gab auch in diesem Schuljahre eine Unterstützung von 50 fl.; die Rechnung darüber wurde der Sparcasse selbst gelegt, worüber auch dem löblichen k. k. Bezirksschulrathe eine Abschrift vorgelegt wurde.

Der löbl. Verein zum Schutze des österreichischen Weinbaues in Wien übersandte auf Ansuchen der Direction einen Betrag von 20 fl., welcher als Prämien für Rebenveredlungen unter die Bürgerschüler am Ende des Schuljahres vertheilt wurde, worüber auch dem genannten Vereine berichtet wurde.

Die Mittagskost erhielten einige Schüler im Kloster der ehrwürdigen Kapuziner, einer beim Herrn Gerichtsadjunkten Dr. Preskar; im Gasthause des Herrn Gregorič, beim Herrn W. Pfeifer,

Reichsrathsabgeordneten etc. erhielten je ein Schüler die ganze Verpflegung.

Allen diesen Schulfreunden wird hiemit der wärmste Dank ausgedrückt.

D. Lehrmittel.

(Zuwachs in dem Schuljahre 1893/4 und 1894/5.)

Geographie und Geschichte: 12 Lehmann's Culturgeschichtliche-Wandbilder (durch Ankauf).

Hölzel's Wandkarte der vor- und frühgeschichtlichen Denkmale (Geschenk der Schulbehörden).

Naturgeschichte: Album der Rindviehragen (durch Ankauf).

Schülerverzeichnis.

(In alphabetischer Ordnung. **Fette** Schrift bedeutet Vorzugsschüler.)

I. Classe.

1. Agrež Franz aus Globoko bei Rann.
2. Arh Alois aus Haselbach.
3. Arnšek Martin aus Gurfeld.
4. Bizjak Alois aus Brezje bei Haselbach.
5. Bizjak Valentin aus Nassenfuss.
6. **Bučar Anton** aus Landstrass.
7. Bučar Leopold aus Landstrass.
8. Drnovšek Franz aus Arch.
9. Fabinec Franc aus Landstrass.
10. Golob Franz aus Stadtberg bei Gurfeld.
11. Hlebec Karl aus Lichtenwald.
12. Hočevan Max aus Jesenice a. d. Save.
13. Jurovič Alois aus Bučka.
14. Kink Karl aus Loka bei Steinbrück.
15. **Kostrevec Josef** aus Pišce bei Rann.
16. Kranjec Alois aus Gurfeld.
17. Kukovič Martin aus Rožno bei Reichenburg.
18. Lenarčič Franz aus Brege bei Haselbach.
19. **Levstik Johann** aus Oplotnic in Steiermark.
20. Obrštar Franz aus Jurjevica bei Reifnitz in Krain.
21. Pekarek Friedrich aus Poganic bei Rudolfswerth.
22. Prišel Johann aus Drnovo bei Haselbach.
23. Radaj Theodor aus Altendorf bei Videm.
24. **Recer Franz** aus Pišce bei Rann.
25. **Sodič Johann** aus Pišce bei Rann.
26. Stanzer Leo aus Gurfeld.
27. Šinkovec Rafael aus Harmica in Kroatien.
28. Tomič August aus Agram.

29. **Urbanič Josef** aus Gorica bei Haselbach.
30. Valenčak Anton aus Felddorf in Steiermark.
31. Valenčič Josef aus Sapiane in Istrien.
32. Vanič Franz aus Gurkfeld.
33. Vrščaj Martin aus Dolsko bei Reichenburg.
34. **Zahrastnik Vinzenz** aus Ratschach.

Während des Schuljahres sind ausgetreten:

35. Cemič Johann aus Gross-Pudlog bei Haselbach.
36. Črnoš Michael aus Lichtenwald.
37. Matešič Rudolf aus Lussin-Piccolo.
38. Podjed Josef aus Altendorf bei Videm.
39. Pribošič Viktor aus Altendorf bei Videm.

II. Classe.

1. Agrež Josef aus Glažuta bei Samobor.
2. Bavdek Vladislaus aus Gurkfeld.
3. **Bučar Alois** aus Unt. Dole bei Haselbach.
4. Butkovič Josef aus Haselbach.
5. Gričar Karl aus Kočno bei Hl. Geist.
6. Hodnik Johann aus Haselbach.
7. Janša Rudolf aus Vigaun in Oberkrain.
8. Kodrič Josef aus Hl. Kreuz bei Landstrass.
9. Kosem Leopold aus Gunte bei Gurkfeld.
10. Lavrič Anton aus St. Kancian bei Nassenfuss.
11. Magerl Johann aus Triest.
12. Naglič Anton aus Gurkfeld.
13. Omerzel Max aus Videm.
14. Peitler Josef aus Videm.
15. **Pavlovič Johann** aus Cerklje.
16. Perhavec Franz aus Gurkfeld.
17. **Poljanec Josef** aus St. Barthelmä.
18. Starij Josef aus Gurkfeld.
19. Šega Johann aus Sodražica.
20. Šerbec Franz aus Lěskovec bei Reichenburg.
21. Štravs Johann aus Töplitz bei Rudolfswerth.
22. Videmšek Franz aus Haselbach.

23. Volavšek Gustav aus Rann.
24. Zalokar Rudolf aus Videm.

Während des Schuljahres ist ausgetreten:

25. Caharija Alois aus Cesta bei Gurkfeld.

III. Classe.

1. Arnšek Rudolf aus Videm.
2. Barle Daniel aus Podzemelj in Weisskrain.
3. **Baznik Anton** aus Brod bei Heil. Kreuz (Landstrass).
4. Brodnik Johann aus Töplitz bei Rudolfswert.
5. Ponikvar Alois aus Landstrass.
6. **Povše Nikolaus** aus Nassenfuss.
7. Rakoše Johann aus Waltendorf bei Rudolfswerth.
8. Škoflanec Vinzenz aus Haselbach.
9. Šribar Alois aus Gurkfeld.
10. **Voglar Franz** aus Haselbach.

Während des Schuljahres sind ausgetreten:

11. Šavlij Johann aus Reichenburg.
12. Vrezic Max aus Laibach.

Beginn des nächsten Schuljahres. Das nächste Schuljahr beginnt Montag, den 16. September d. J. mit einer hl. Messe und Anrufung des hl. Geistes, worauf die sich zur Aufnahme meldenden Schüler eingeschrieben werden, von welchen nur diejenigen aufgenommen werden, welche ausser dem vollendeten 10. Lebensjahre und der Absolvierung des 5. Jahrganges einer Volksschule auch eine hinreichende Kenntniss der deutschen Sprache durch eine Aufnahmeprüfung nachweisen werden.

Začetek prihodnjega šolskega leta. Prihodnje šolsko leto se bode začelo v pondeljek, dne 16. septembra t. l. s sv. mašo na čast sv. Duhu. Potem se bodo vpisovali učenci, od katerih se bodo sprejeli samo tisti, kateri so dovršili že 10. leto in kateri so dokončali 5. šolsko leto kake ljudske šole ter se s sprejemnim izpitom izkažejo, da so nemščine dovolj zmožni.

Pregled meteoroloških opazovanj

zvršenih na opazovališču meščanske šole v Krškem

v letih 1893, 1894 in 1895.

Opazovalec: **I. Lapajne**, ravnatelj.

	Barometrovo stanje ob 0° C					Zračna toplina ° C									
	mm														
	povprek	najvišje	dne	najnižje	dne	7 h	1 h	9 h	povprek	anomalijs	najvišja	dne	najnižja	dne	
1893															
julij	746.44	52.2	23	39.8	14	15.5	24.2	17.6	18.7	-1.5	30.1	13	10.1	19	
avg.	49.87	54.7	18	40.7	31	15.5	24.0	17.2	18.5	-0.7	30.8	24	9.4	30	
sept.	47.94	56.0	15	41.0	20	11.5	17.1	13.8	14.0	-1.3	26.8	8	5.6	28	
oktb.	49.39	58.8	20	39.1	3	7.2	16.2	10.2	11.0	0.3	25.1	8	-0.8	21	
novb.	47.23	60.2	28	22.8	19	2.6	5.2	3.0	3.5	-0.6	13.6	5	-7.6	26	
dec.	52.70	66.5	30	42.2	21	0.1	2.7	0.6	1.0	1.5	10.2	14	-10.4	31	
Leto	48.66	63.5	5 fbr.	22.8	19 nov.	6.4	13.1	8.4	9.1	-0.6	30.8	24 avg.	-19.4	14 jan.	
1894															
jan.	752.96	62.6	13	45.3	1	-5.0	-1.1	-3.4	-3.2	-2.1	6.4	21	-15.7	11	
febr.	51.55	61.3	21	39.4	13	-1.6	6.2	1.8	2.0	1.3	14.4	27	-9.8	22	
marc	47.86	55.0	29	31.7	15	2.9	11.0	5.8	6.4	2.0	15.7	30	-2.4	3	
apr.	45.51	51.1	5	35.7	21	7.6	18.2	11.4	12.1	1.7	23.3	26	0.5	2	
maj	44.82	50.2	6	33.4	26	11.4	19.4	13.5	14.4	-0.2	23.6	17	1.4	5	
junij	47.45	53.3	30	39.6	11	13.4	22.6	15.1	16.5	-2.0	29.0	5	8.7	10	
julij	47.53	53.8	1	39.2	11	17.6	27.0	19.1	20.7	0.5	33.3	25	11.8	21	
avg.	47.74	53.1	31	43.2	17	14.8	24.4	16.9	18.2	-1.0	34.0	27	8.0	22	
sept.	46.65	56.5	11	42.1	4	10.6	18.9	12.7	13.7	-1.6	28.4	3	4.8	17	
oktb.	45.97	52.5	11	33.1	25	8.4	15.6	10.4	11.2	0.5	23.4	27	0.6	17	
novb.	52.43	60.4	2	41.6	9	3.1	7.7	4.2	4.8	0.7	16.0	16	-5.9	4	
dec.	49.87	62.1	26	29.1	31	-1.9	1.0	-1.8	-1.1	-0.6	5.6	17	-11.0	29	
Leto	48.35	62.6	13 jan.	29.1	31 dec.	6.8	14.2	8.8	9.7	0.0	34.0	27 avg.	-15.7	11 jan.	
1895															
jan.	39.77	52.4	19	31.2	25	-3.6	0.7	-2.3	-1.9	-0.8	11.5	22	-13.3	25	
feb.	44.57	51.9	21	32.6	12	-7.3	-1.4	-5.4	-4.9	-5.6	5.0	12	-16.0	15	
marc	43.14	53.8	16	27.9	3	0.3	7.2	2.8	3.3	-1.1	14.7	31	-12.2	1	
april	45.97	54.0	10	37.0	7	7.0	13.7	8.7	9.8	-0.6	21.2	24	-0.3	10	
maj	47.70	54.7	2	29.2	17	10.6	18.5	12.1	13.3	-1.3	24.4	22	2.2	17	
junij	16.15	53.1	23	40.8	12	15.6	22.8	17.1	18.1	-0.4	30.2	30	8.3	17	

Soparni tlak	Relativna vlaga ‰							Naoblaka	Padavina							
									visočina mm			število dni				
	mm	7 h	1 h	9 h	povprek	najnižja	dne		povprek	skupaj	največ	dne	skupaj	sneg	toča	nevihta
—	—	—	—	—	—	—	—	4.8	207.8	36.0	30	18	0	0	3	12
12.7	90	58	83	77	35	12	4.1	25.5	17.0	27	6	0	0	0	5	
10.8	95	65	92	84	48	4	5.3	140.3	58.5	9	9	0	0	1	13	
8.7	97	68	92	86	53	8	4.6	53.7	18.3	27	7	0	0	0	20	
5.6	94	87	94	91	60	28	8.6	144.9	31.0	23	15	6	0	0	2	
—	—	—	—	—	—	—	7.6	35.4	13.2	21	7	1	0	0	2	
—	—	—	—	—	—	—	5.7	970.9	58.5	9 spt.	117	22	1	8	67	
—	—	—	—	—	—	—	8.3	24.9	7.8	20	8	5	0	0	4	
4.1	84	61	74	73	18	15	4.1	12.5	12.0	13	2	1	0	0	2	
4.7	80	51	70	67	24	17	5.1	18.8	6.2	20	4	1	0	0	2	
7.2	87	48	74	70	18	10	5.3	69.1	22.5	21	10	0	0	2	0	
9.8	90	62	82	78	36	9	5.9	152.5	?	?	20	1	1	7	6	
11.7	88	67	89	82	47	15	5.5	100.4	42.0	12	9	0	0	0	4	
13.2	85	53	77	72	37	29	3.4	45.5	13.5	18	6	0	0	0	1	
—	—	—	—	—	—	—	3.5	43.0	?	?	11	0	0	1	4	
11.3	94	84	96	92	—	—	5.6	105.2	29.8	21	11	0	0	1	14	
9.5	97	85	90	91	63	31	5.8	115.1	41.0	3	12	1	0	1	11	
6.0	92	84	90	89	55	1	6.8	92.8	33.0	26	7	3	0	0	12	
—	—	—	—	—	—	—	6.9	62.3	20.0	7	9	8	0	0	2	
—	—	—	—	—	—	—	5.5	842.1	?	?	109	20	1	12	62	
—	—	—	—	—	—	—	7.5	69.9	11.0	23	14	12	0	0	2	
—	—	—	—	—	—	—	6.5	115.7	14.5	12	14	14	0	0	0	
5.0	93	72	85	83	48	22	6.2	81.1	34.0	26	9	6	0	0	0	
7.3	90	66	84	80	38	12	6.1	88.4	19.0	19	14	0	0	0	1	
8.9	86	61	83	77	47	28	5.3	106.7	84.0	16	8	1	0	0	3	
11.9	85	61	84	76	51	15	5.1	62.4	14.4	15	12	0	0	1	0	

